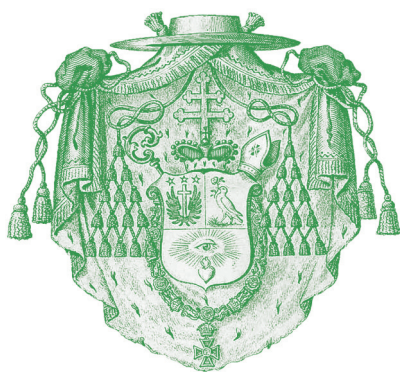

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

III/5.

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. III-5

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON
1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. III-5

A SZEPESI EGYHÁZMEGYE
ÉS PÜSPÖKEI

BUDAPEST

2024

*Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum*

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport (LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors, 2024*

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 439 5

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője
Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*
Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita
Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

III-5. Szepesi egyházmegye/ Dioecesis Scepusiensis	
III-5-0. A szepesi egyházmegye 1804–1918 között (Rupert Klieber, L'uboslav Hromják, Tengely Adrienn)	7
III-5-1. RÉVAY JÁNOS, 1788–1806 (L'uboslav Hromják)	14
III-5-2. BRIGIDO MIHÁLY, 1808–1816 (L'uboslav Hromják)	17
III-5-3. PYRKER JÁNOS OCist, 1819–1820 (Thomas Schulte-Umberg, Tengely Adrienn)	22
III-5-4. BÉLIK JÓZSEF, 1824–1847 (L'uboslav Hromják)	34
III-5-4a. JEKELFALUSY VINCE, 1848/1849 (Martí Tibor)	38
III-5-5. ZÁBOJSZKY LÁSZLÓ, 1851–1870 (L'uboslav Hromják)	44
III-5-6. SAMASSA JÓZSEF, 1871–1873 (Tengely Adrienn)	49
III-5-7. CSÁSZKA GYÖRGY, 1874–1891 (Lakatos Andor, L'uboslav Hromják)	55
III-5-8. SZMRECSÁNYI PÁL, 1892–1903 (Tóth Krisztina)	62
III-5-9. PÁRVY SÁNDOR, 1904–1919 (L'uboslav Hromják)	68
<i>Rövidítések</i>	74
<i>Képarchívum</i>	75

III.5. SZEPESI EGYHÁZMEGYE DIOECESIS SCEPUSIENSIS

III.5.0. A SZEPESI EGYHÁZMEGYE 1804–1918 KÖZÖTT

A püspökség alapítása, területe és intézményei

A püspökség elődje a szepesi prépostság volt, amely Szepes vármegye mellett a szomszédos Sáros és Liptó vármegye egyes részeit is magában foglalta. Bár a szepesi egyházmegye csak 1776-ban jött létre, a Szepeshelyen működő szepesi káptalan (Spišská Kapitula SK) Nyitra mellett a történelmi magyar Felvidék, a mai Szlovákia legnagyobb múltú egyházi központjai közé tartozik. Szepeshely egy egyedülálló, fallal körülvett, dombra épült „egyházi város” volt a szepesi vár közelében, amely magába foglalta a kánonok rezidenciáját, a melléképületeket, a mai püspöki palotát és a Szent Mártonnak szentelt káptalani templomot. A középkor óta hiteleshelyként működött, ahol jogi ügyleteket lehetett lebonyolítani, és ennek megfelelően jelentős levéltárral rendelkezett. Az azonos nevű vármegye székhelye azonban egészen a 20. századig a német evangélikus Lőcse (Levoča SK) volt.

Mivel nem maradt fenn alapítólevél, a szepesi prépostság működésének kezdete még mindig vita tárgyát képezi a történetírásban. Felmerült, hogy a nagymorva időszakban alapították, később pedig úgy vélték, hogy egy 9. század végi, hanyatlásnak indult szepesi püspöki székhely maradványa. Mások az erdélyi szebeni prépostsághoz hasonló etnikai érveket sorakoztatnak fel. Utóbbtól eltérően azonban e prépostságot soha nem kizárólag a német lakosságra vonatkoztatták. A szepesi privilégium az erdélyi szászokétól eltérően mindig a többi jelenlévő népcsoportot is magában foglalta. Az első biztos, okleveles adaton alapuló dátum 1209, amikor II. András király († 1235) Adolf prépost és lánytestvére számára kiterjedt birtokokat adományozott a Tatra és a Poprád folyó között. Az oklevélben a terület birtokosaként

Ekbert bambergi püspök, Andechs-Meran-i Gertrúd királyné († 1215) fivére és Árpádházi Szent Erzsébet († 1231) nagybátyja szerepel.

A terület 1776-ig hivatalosan az esztergomi érsekséghez tartozott, de a szepesi prépostok kiterjedt, az ordináriusokéhoz hasonló jogkörrel rendelkeztek. Például javadalmakat adományozhattak, kanonokságot és templomot alapíthattak, zsinatot hívhattak össze és kanonokokat nevezhettek ki. Több prépost királyi főkancellár volt. Egy 1282. évi oklevél először említi székesegyházként a szepeshelyi Szent Márton-templomot. I. (Nagy) Lajos király († 1382) uralkodása alatt történt egy kísérlet püspökség hivatalos alapítására, ám az megbukott Esztergom ellenállásán. Miután 1401-ben egy tűzvész során az oklevelek elégttek, IX. Bonifác pápa († 1404) megerősítette a régi előjogokat. Egy 1472-ben kelt pápai privilégium a prépostok számára engedélyezte az infula és a pásztorbot viselésének jogát. A szepesi városok egy részének elzálogosítása Lengyelországnak Zsigmond király († 1437) uralkodása alatt, Magyarország három részre szakadása 1541 után és a reformáció lutheri ágának széles körű elterjedése hozzájárult a régió politikai széttagoltságához, és időszerűtlenné tette a püspökség alapítására irányuló törekvéseket. A 16. és a 17. században általában a török Hódoltság vagy az Erdélyi Fejedelemség területére eső egyházmegyék címét viselő főpapokat neveztek ki szepesi prépostnak, illetve a szepesi prépostok ilyen címeket kaptak, és számos esetben püspökké szentelték őket. Idővel az esztergomi érsekek szepesi általános helynökei lettek.

Miután Mária Terézia 1773-ban megváltotta az 1412-ben elzálogosított szepesi városokat, ez anyagi alapot teremtett a püspökség megalapításának újra felmerülő tervéhez, ami az uralkodónő nagy egyházi strukturális reformjának része volt. A szepesi egyházmegye az 1776. március 13-i pápai bulla értelmében jött létre a besztercebányai és a rozsnyói egyházmegyével együtt és a prépostság egykori területeit (azaz Szepes vármegye nagy részét), valamint Árva és Liptó (azaz a Vág-völgyi) vármegyéket foglalta magában. Kiterjedése így mintegy 145 négyzetmérföld (= 8344 négyzetkilométer) volt. Az egyházmegye viszonylag csekély javadalommal rendelkezett. Püspöki székhelye Szepeshely, székesegyháza a Szent Márton prépostsági templom lett. Az egyházmegyét a vármegyéknek megfelelően három főesperességre tagolták. A szepesi főpásztorok nyári székhelye az adományozás részeként Savnik (Spišský Štiavnik SK) lett. Első ordináriusa Salbeck Károly váci segédpüspök lett, aki 1777-ben az egész püspökséget vizitálta, majd ennek

nyomán 40 plébánia alapítását eszközölte ki. Hivatalviselése idején a román kori préposti palotát késő barokk kastéllyá építették át, a Szent Márton-székesegyházat átfogóan felújították. 1786/87-ben Salbeck bécsi és római tárgyalások eredményeképp elérte, hogy az ólublói (Stará L'ubovňa SK) kerület több mint hat plébániája fölött joghatósága legyen, amire addig a krakkói (Kraków POL) és a tarnói (Tarnów POL) egyházmegyéék tartottak igényt. A püspökség kiépítésének további lépései a 19. századra maradtak. 1804-ben a püspökséget az akkor felállított egri egyháztartomány alá helyezték. 1815-ben megnyílt a szepesi szeminárium.

A korábbi évszázadok egyházi öröksége volt egy valóságos és öt címzetes apátság, három valóságos és tizenegy címzetes prépostság, továbbá nyolc szerzetesi központ: a premontrei kanonokok Lőcsén, a minoriták Lőcsén és Csütörtökhelyen (Spišský Štvrtok SK), a ferencesek a Liptószentmiklós (Liptovský Mikuláš SK) melletti Okolicsnón (Okoličné SK) és Trsztenán (Trstená SK), a piaristák Podolinban (Podolíneč SK) és Rózsahegyen (Ružomberok SK), az irgalmasrendi testvérek Szepesváralján (Spišské Podhradie SK) működtek. 1811-ben összesen 70 szerzetes működött az egyházmegyében.

Az egyházmegye népessége

A változatos domborzatú és főleg hegyvidéki régió az ország egyik szegényházának számított. A mezőgazdaság terméshozama csekély volt, a bányászatból – a Szepesség déli részén található, ásványban gazdag úgynevezett bányakerületből, valamint a Liptó vármegyei bányákból – származó, korábban jelentős jövedelmek a 19. századra drasztikusan lecsökkentek. Ez az egész régiót erősen megkárosította és el- és kivándorlási hullámot indított el, amely főleg Szepes vármegyében a népesség jelentős visszaeséséhez vezetett. A fa- és a bőripar, valamint a századfordulón kezdődő idegenforgalom ezt gazdaságilag csak szerényen tudta ellensúlyozni. A gazdasági nehézséget jelezték a gyakori éhínségek és a kolerajárványok 1831-ben, 1836-ban, 1855-ben és 1866-ban. Az 1831. évi járvány parasztlázadást idézett elő, amelynek során több földbirtokost és egy katolikus papot kútmergezés miatt meglíncseltek.

Az egyházmegye összes népessége 1880-ban 305 767 fő volt. Nyelvek tekintetében a Szepességben a szlovák volt túlsúlyban (1890: mintegy 93 000) a némettel (1890: mintegy 45 000) és a ruténnel (1890: 17 500) szemben, magyarul csak mintegy 5000-en beszéltek itt.

A szepesi egyházmegye felekezeti struktúrája Magyarország viszonylatában több tekintetben is szokatlan volt. Egyrészt, reformátusok és ortodoxok gyakorlatilag nem lakták. Ennek köszönhetően a régiónak mindig több mint kétharmada katolikus volt (1880-ban 214 986 fő volt latin és görög szertartású katolikus, akiknek száma 1900-ra 239 844 főre emelkedett), viszont sokkal nagyobb arányban voltak itt jelen az evangélikusok, mint másutt. Miközben e környék Magyarország lakosságának csak szűk két százalékát adta, az összes evangélikus öt százaléka élt itt. A sematizmusok szerint azonban az évtizedek során nem kis mértékben módosult a felekezeti struktúra (lásd táblázat).

A szepesi püspökség felekezeti megoszlása

	Össz.	r. kat.	%	g. kat.	%	ev.	%	izr.	%
1811	241633	179483	74	*		59760	25	2390	1
1821	273439	198744	73	*		72123	26	2572	0,9
1841	306499	221752	72	1575	0,5	77086	25	6084	2
1856	280090	184921	66	7330	2,6	65671	23	13636	4,9
1894	317231	224617	71	15424	4,9	65125	21	12065	3,8
1909	340034 +41	242196	71	19551	5,7	65142	19	13145	3,9
1910 (orsz.)	18 M	9 M	49	2 M	11	1,3 M	7	0,9 M	5

* beleszámítva a latin szertartásúak számába

Forrás: 1811., 1821., 1841., 1856., 1894. és 1909. évi sematizmusok

A számadatokból a legszembetűnőbb az össznépeség jelentős emelkedése az évszázad közepéig – amely kezdetben erősebben érintette az evangélikusokat, mint a katolikusokat –, majd egy jelentős visszaesés, amely csak az 1890-es években egyenlítődt ki újra. E visszaesés ismét egyedül a két fő csoportot, a római katolikusokat és az evangélikusokat érintette, és valószínűleg az 1830-1840-es évek nagy éhínségeit és az ennek hatására bekövetkező elvándorlást tükrözi. Szembetűnő továbbá a görögkatolikusok számának folyamatos emelkedése, akik főleg Szepes vármegyében éltek. Ez egyrészt azt mutatja, hogy őket csak a század közepétől különböztették meg egyértelműen a latin szertartású katolikusoktól. Az izraelita lakosság számának hasonlóan je-

lentős növekedése a század második felében megközelítette az országos átlagot, majd a század végén alacsonyabb értékre csökkent. Ebben az esetben is valószínűleg szerepet játszott a belső migráció. Az evangélikusok száma csak keveset változott, arányuk azonban épp emiatt a lakosság több mint egynegyedéről kevesebb mint egyötödére esett vissza. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 567.)

Az egyházmegye struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

A népesedési változások ellenére az egyházi infrastruktúra az évtizedek során nem sokat változott. A hivatalosan felállított plébániák száma alig – 158-ról (1811) 162-re (1856), majd 166-ra (1909) – emelkedett. E plébániák közül 64 állami kegyuraság (király, Vallás- és Tanulmányi Alap) alá tartozott, további 12 egyházi nagyjavadalmas (püspök, káptalan) alá, 14-nek pedig nem volt kegyura. A többi mintegy 70 plébánia magánszemélyek, birtokosközösségek vagy városok kegyúri gondoskodására volt utalva. A katolikus plébániák gyakorlatilag stagnáló számával ellentétben a filiák száma 84-ről (1821) 100-ra (1856), majd 103-ra (1909), a kápolnáké még erőteljesebben, 53-ról (1821) 78-ra (1856), majd 147-re (1909) emelkedett. Ugyanabban az időszakban az evangélikusok által használt templomok száma 55-ről (1821) 71-re (1909), a zsinagógák száma 5-ről 21-re emelkedett. A világi papok száma időközben még csökkent is, 244-ről (1821) 223-ra (1856), míg végül 247-tel (1909) csak kevéssel lépte túl a kezdő értéket. A szerzetesek száma is a kezdeti 70-ről (1811) 1857-ig 34-re esett vissza, majd 1909-ig enyhén, 47-re emelkedett. Ehhez járult még 39 szerzetesnő négy, szociális kongregációhoz tartozó rendházban. Még erősebb ingadozást, illetve csökkenő értékeket mutatnak a sematizmusok adatai a papi utánpótlást illetően. Az egyházmegye különböző szemináriumokban tanuló papnövendékeinek száma 1811-ben 57, 1821-ben 31, 1829-ben 42, 1856-ban 28, 1909-ben 54 volt. A szepesi szemináriumot 1815-ben nyitották meg, itt végzett többek között Hlinka András (Andrej), és a történész Pirhalla Márton is. 1819 és 1893 között kilenc tehetséges fiatal papot küldtek a bécsi *Augustineumba* (*Frintaneum*) továbbképzésre, többek között Belopotoczky Kálmánt († 1914), a monarchia közös hadseregének későbbi tábori apostoli helynökét, illetve püspökét. 1900-ban az egyházmegyében az egy papra eső hívek száma 815,8 volt, amellyel a magyarországi egyházmegyek sorában Szepes a legjobban ellátott egyházmegyéék között helyezkedett el.

A szepesi püspökök hivatali ideje 1804 és 1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatalba- lépés*</i>	<i>Élet- kor</i>	<i>Hivatalviselés vége**</i>	<i>Időtár- tam</i>	<i>Átbelye- zés</i>
1. Révay János Antal (1748–1806)	-	1788. 08. 20.	40	1806. 01. 09. Üresedés: 29 hó	17	-
2. Brigido Mihály Lipót (1742–1816)	Lai- bach	1808. 06. 06.	66	1816. 07. 23. Üresedés: 34 hó	8	-
3. Pyrker János László OCist (1772–1847)	-	1819. 05. 12.	47	1820. 10. 02. Üresedés: 43 hó	1	Velence, Eger
4. Bélik József (1757–1847)	-	1824. 05. 02.	67	1847. 03. 05.	23	-
4a. [Jekelfalussy Vince] (1802–1874)	-			Üresedés: 52 hó		Székes- fehérvár
5. Záborszky László (1793–1870)	-	1851. 07. 20.	58	1870. 09. 11. Üresedés: 11 hó	19	Veszprém
6. Samassa József (1828–1912)	-	1871. 08. 27.	43	1873. 07. 25. Üresedés: 13 hó	2	Eger
7. Császka György (1826–1904)	-	1874. 09. 02.	48	1891. 12. 14. Üresedés: 5 hó	17	Kalocsa
8. Szmrecsányi Pál (1846–1908)	-	1892. 05. 15.	46	1903. 06. 25. Üresedés: 15 hó	11	Nagyvárad
9. Párvy Sándor (1848–1919)	-	1904. 09. 11.	56	1919. 03. 24.	15	-
			Átlag: 52	Üresedés átlaga: 25 hó	Átlag: 13 év	

* A beiktatás (*installatio*) vagy székfoglaló (*intronisatio*) dátuma.

** Az elhalálozás vagy az új hivatalba történő királyi kinevezés pápai megerősítésének (*praeconisatio*) dátuma.

A szepesi püspökség, nyilván viszonylag csekély javadalma miatt, kilencből négy esetben ugródeszkaül szolgált egy érseki vagy egy jobban ellátott püspöki székhöz. Kivételt csak Brigido egyházkormányzása képezett, aki különleges körülmények miatt metropolita érsekből lett megyéspüspök. Brigido és Pyrker egyúttal az utolsó ritka példái voltak a Magyarországon határain túli püspöki kinevezéseknek. Az egri érseki székbe kerülő Pyrker és Samassa egészen rövid püspökségét Bélik, Záborszky és Császka szokatlanul hosszú hivatali periódusa egyenlítette ki. Az üresedések átlagos

időtartama – valamivel több mint két év – kicsit magasabb, a belépési életkor – 52 év – valamivel alacsonyabb volt az országos átlagnál. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 568.)

A püspökség története 1918 után

A trianoni békeszerződés következtében a Szepesi egyházmegye nagyobb területe a létrejövő Csehszlovákiához került, kis része pedig Lengyelországhoz. 1977-től a nagyszombati érsekség, 1995-től pedig a kassai érsekség *suffraganeusa*.

• *Források: Schem. Scepusien*. 1821, 1841, 1856, 1894, 1909; *Salzburger Kirchenblatt* 19. 4. 1866. • *Irodalom: BALOGH–GERGELY, Egyházak; BORÓVI JÓZSEF, Az esztergomi érseki egyházmegye felosztása*, Budapest 2000; BUJÁK GÁBOR, *A szepesi és pozsonyi prépostságok korai története a szlovák historiográfiában*, *Fons* 22 (2015) 1: 3–51; IVAN CHALUPECKÝ, *Obsadenie spišského stolca po roku 1918*, *Studia theologica scepusiensia* VI. Kňazský seminár biskupa Jána Vojtaššáka (ed. Uő), Spišské Podhradie 2003, 7–24; DÓKA KLÁRA, *Anytírai, besztercebányai és szepesi püspökség birtokai a 18–19. század fordulóján*, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 12 (2000) 1–4: 133–151; HRADSKÝ, *Initia progressus*; LUBOSLAV HROMJÁK, *La Santa Sede e la questione slovacca durante il pontificato di Leone XIII e di Pio X (1878–1914)*, Roma 2007; LUBOSLAV HROMJÁK, *Okolnosti, snaženia a vznik Spišskej diecézy*, *Nové horizonty* 1 (2007), 14–19; LUBOSLAV HROMJÁK (Ed.), *Z dejín Spišského prepoštstva. Nadácia Kňazského seminára biskupa Jána Vojtaššáka*, Spišské Podhradie 2010; VILIAM JUDÁK–EDITA ČEKOVSKÁ, *Prebľadné cirkevné dejiny*, Bratislava 1996; KERNY TERÉZIA, *Szent Márton tisztelete a szepeshelyi prépostságban*, *A Szent Márton-kutatás legújabb eredményei* (szerk. Zsámbéky Monika), Szombathely 2009, 111–126; MAROSI E., *Szepeshely*, *Korai magyar történeti lexikon. 9–14. század* (főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál–Makk Ferenc) Budapest 1994, 636; KAROL A. MEDVECKÝ, *Cirkevné pomery katolíckych Slovákov v niekdajšom Uhorsku*, Ružomberok 1920; SALACZ GÁBOR, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; JOZEF ŠPIRKO, *Cirkevné dejiny: S osobitným zreteľom na vývin cirkevných dejín Slovenska*, Martin 1943; JOZEF ŠPIRKO, *Výtvarné pamiatky Spišskej Kapitulý*, Turčiansky Sv. Martin 1943; JOZEF ŠPIRKO, *Vývoj spišského biskupstva za posledných 25 rokov*, *Nová Práca* 2 (1946) 3–4: 47–48; SZTYAHULA LÁSZLÓ, *Felső-Magyarország katolikus egyházi közigazgatása 1918–1925 között*, *Trianon és az egyházak* (szerk. Zombori István), Budapest 2022, 13–39; TENGELY ADRIENN, *Adalékok az 1918–1919-es polgári demokrácia vidéki történetéhez. A Szepesi római katolikus egyházmegye eseményei az őszirózsás forradalom és a szerb megszállás között*, *Kutatási füzetek. PTE Történelem Doktori Program sorozata* 12 (2005) 388–397; AGOSTINO VISCO, *La Slovacchia nel quadro della monarchia Austro-Ungarica*, *Slovak Studies* 21–23

(2000), 121–166; MICHAL J. VOJTAŠŠÁK, *Sloboda na Slovensku*, Svätá Rodina 2 (1919) 40–43; ZUBKO, *Spišskí biskupi*.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 565–569.

RUPERT KLIEBER–L'UBOSLAV HROMJÁK–TENGELY ADRIENN

III.5.1. RÉVAY JÁNOS ANTAL, RÉVAI (1748–1806)

Szepes, 1788. augusztus 20. – 1806. január 9.

R. 1748. augusztus 8-án született a Nyitra vármegyei Császtón (Častkovce SK), gróf Révay János és Bossányi Julianna Mária gyermekeként. Egy lánytestvére és két fivére volt. Fivére, gróf Révay Péter, Szklabina (Sklabiňa SK) és Blatnicza (Blatnica SK) birtokosa 1800-ban bekövetkezett haláláig a bécsi Udvari Kamara alelnöke és Turóc vármegye örökös főispánja volt. A Révayak Dániel-ágából származó grófi családnak a gazdag hagyományú Turóc vármegyében voltak birtokai. A család ősei a 16. században menekültek ide Szlavóniából a török uralom elől. A család egyik székhelye a mosóci (Mošovce SK), rokokó stílusú Révay-kastély volt. Az egyházi pályára készülő R. a nagyszombati gimnáziumba járt, majd itt végezte a bölcseletet is. Ezt követően a bécsi *Theresianum*ba került, ahol jogtudományt és teológiát tanult. 1770. április 21-én szentelték pappá a Révayak jablánci (Jablonica SK) birtokán található templomban. Migazzi bécsi érsek buzdítására, Mária Terézia ajánlásával 1771-ben Itáliába utazott. Milánón keresztül Rómába tért, ahol elnyerte több befolyásos bíboros barátságát, folytatta teológiai tanulmányait és betekintést nyert a *Rota Romana* szentszéki törvényszéki gyakorlatába. Rómából ellátogatott Nápolyba is, ahol az udvarnál szintén barátságos fogadtatásban részesült. Két évvel később hazatérve protekció nélkül akarta megkezdeni papi pályafutását. Először Nagyszombatban tartózkodott, ahonnan megpályázott egy megüresedett budai plébánosi helyet. Mária Terézia azonban R. szándékát figyelmen kívül hagyva 1774-ben szepesi kánonnokká nevezte ki. A következő években Salbeck Károly († 1785) szepesi püspököt kísérte vizitációin, és számos változtatást kezdeményezett, többek között a székesegyház átépítését. 1776. december 30-án Salbeck a székeskáp-

talán dékánjává, 1777. május 2-án a székesegyház főesperesévé nevezte ki. II. József 1783-ban nyitrai nagypréposttá tette meg; itt R. nagybátyja, Révay Antal († 1783) volt a püspök. A nyitrai püspöki székhely üresedése idején, 1784-től R. püspöki helynök lett.

II. József 1787. november 21-én szepesi püspökké nevezte ki. A szentszéki megerősítésre 1788. április 7-én, az ünnepélyes beiktatásra augusztus 20-án került sor. Mivel R. számára túl messze volt a szepesi káptalanban található püspöki rezidencia, ettől kezdve többnyire a savniki (Spišský Štiavnik SK) püspöki nyaralóban tartózkodott. R-t szívélyes embernek tartották, aki tőle telhetően kerülte a konfliktusokat. Bevallottan a jozefinizmus követői közé tartozott, és ennek megfelelően alakította ki a püspökség igazgatását is. Ahhoz a kevés püspökhöz tartozott, akik tiszteletben tartották II. Józsefnek a vallási toleranciára és a vallásszabadságra vonatkozó rendeleteit.

Hivatalvezetése során arra törekedett, hogy a csak 1776-ban alapított egyházmegyét szervezetileg és szellemi-lelki téren is megszilárdítsa. E célból jelentős személyiségeket alkalmazott környezetében. Közéjük tartozott Cseh (Cseh) István későbbi kassai püspök, akit irodaigazgatóvá nevezett ki. Palles Györgyöt, a szlovák nemzeti mozgalom egyik atyját kanonokká és a szepesváraljai (Spišské Podhradie SK) tanítóképző – Magyarországon az első ilyen intézmény – igazgatójává nevezte ki. Kanonokká egykori jezsuitákat, Erős Pált és Kovalsky Ferencet tette meg, akik a kassai egyetemen metafizikát és logikát, illetve a nagyszombati egyetemen filozófiát tanítottak. R. törekvése a püspökség megszervezésére kiterjedt vizitációiban is megmutatkozott: 1794-ben Árva vármegyét, 1796-ban Liptó és Szepes vármegyéket járta végig. Alapos vizitációs jelentései értékes történelmi adalékokkal szolgálnak. Ez különösen vonatkozik egy 1793. évi, az egyházmegye állapotát leíró jelentésre, amelyet a szentszéki Zsinati Kongregációnak küldött el. Ebben a szepesi káptalan Szent Márton-templomának történetével foglalkozik, amely szerinte már 1234-ben „székesegyház” volt; ezáltal visszavezette a püspökség történetét a 13. századra. Jakab prépost „szepesi püspökké” történő kinevezését összekapcsolta III. Béla magyar király 1292. évi látogatásával. R. később espereskerületi gyűléseket rendezett a papság számára teológiai és gyakorlati továbbképzés céljából. R. az egyházi iskolák ügyét is kézbe vette. Iskolát építtetett többek között Szepesalmáson (Jablonovo SK) és Savnikon; ösztöndíj alapítványt hozott létre a lőcsei (Levoča SK) és a podolini (Podolíneč SK) gimnázium javára. Mivel II. Józsefnek a generális szemíná-

riumok létesítésére vonatkozó intézkedése értelmében a püspökség nem rendelkezett saját szemináriummal, R. 1802-ben papi gyűlést hívott össze Savnikra, ahol papi hagyatékokból alapítvány létrehozását kezdeményezte szeminárium létesítése céljára. Az úgynevezett Révay-alapítvány 50 ezer forint alaptőkével rendelkezett. A püspök 1806-ban bekövetkezett váratlan halála miatt a szemináriumi alapítvány jogi és anyagi megszilárdításával végül a Helytartótanács foglalkozott. Nagyobb jótékony célú alapítvánnyal segítette a szepesváraljai irgalmasrendieket is.

R. – nem utolsó sorban hosszú itáliai tartózkodása miatt – értékelte a művészetet, a tudományt és a történelmi emlékeket, amelyek támogatását saját püspökségében is szívén viselte. Templomokat újjátartott fel, többek között Savnikon és Szepesteplícen (Spišská Teplica SK, 1902-től Szepestapolca). Templomot építtetett Védfalun (Vydrník SK), kápolnát és gyógyintézetet Ólublón (Stará L'ubovňa SK). Ezekben az években a szepesi egyházmegye papjai jelentős számmal léptek be a Bernolák Antal által alapított tudós társaságba, ezáltal a szepesi káptalant a még fiatal szlovák irodalmi élet egyik centrumává téve. Főleg Palles György szepesi kanonok érdeme volt az első szlovák nyelvkönyv kiadása. R. jelen volt a politikai életben is; aktív tagja volt a magyar országgyűlésnek. Szklabina és Blatnica uraként az 1790. évi országgyűlés a galíciai-magyar határrendező bizottság elnökévé választotta, e minőségében számos vitás ügyet kellett tisztáznia. Fivére, Péter 1800-ban bekövetkezett halála után ideiglenesen Turóc és Árva vármegye főispánja lett. Fennmaradt Csáky József szepesi ispán beiktatása alkalmából mondott beszéde. 1805-ben, a magas háborús költségek hazafias támogatására buzdító felhívások hatására saját vagyonából jelentős összeget adományozott e célra; gazdag ezüst étkészletének felajánlása példaértékű volt, amelynek hatására számos hivatali kollégája hasonló áldozatokat hozott.

R. évente ellátogatott Újlublóra (Nová L'ubovňa SK), a Poprád völgyébe, az ottani gyógyforráshoz, ahol kis nyaralót és kápolnát is építtetett. Váratlanul halt meg 1806. január 9-én savniki rezidenciájában, ahonnan földi maradványait a szepesi káptalanba szállították, majd a székesegyház sírboltjába temették. A nyomtatásban is megjelent gyászbeszédet Hayn Ignác mondta. Május 5-én a savniki kastélyban elárverezték az elhunyt berendezését, ruházatát és asztalneműjét, valamint vételre ajánlottak különféle, hordóban és palackokban tárolt borokat.

• *Múvei: Sermo die inaugurationis dni Josephi e comitibus Csáky [...] Scepusiensis [...] comitis*, Leutschoviae 1796. • *Források: Zeitschrift von und für Ungern zur Beförderung der vaterländischen Geschichte, Erdkunde und Literatur [...] 3 (1803) 223, 4 (1803) 347; Wiener Zeitung 16. 4. 1806; Hazai s Külföldi Tudósítások 1806, 371–373; KISSKO MARTINUS, Oratio funebris die 4. Martii 1806, Leutschoviae 1806. • Irodalom: GAMS, Series Episcoporum, 378; IGNAC HAYN, Smutná památka pri exequiách pána Révay Jána biskupa spišského, Levoča 1806; HC VI, 369; HRADSKÝ, Initia progressus, 502–503; Nemzeti Plutarkus, Pest 1816. III. 223–239; PAUER JÁNOS, Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében, Székesfehérvár 1847, III. 362–363; LUBOMÍR V. PRIKRYL, s.v. Révai, Ján Anton, LKKOS, 1152; SBS V, 75; Schem. Scepusen. 1901, 2; JOZEF ŠPIRKO, Výchova kňazstva na území spišskej diecézy, Spišský kňazský seminár v minulosti a prítomnosti, Spišská Kapitula 1943, 115–117; SZINNYEI XI, 847–848; ZUBKO, Spišskí biskupi, 22–24.*

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 569–572.

LUBOSLAV HROMJÁK–RUPERT KLIEBER szócikkét

fordította: SZIRTES ZSÓFIA

lektorálta: TENGELY ADRIENN

III.5.2. BRIGIDO MIHÁLY LIPÓT, MAHRENFELSI

ÉS BREZOVICI (1742–1816)

Ljubljana, 1788. június 8. – 1807. március 23.

Szepes, 1808. június 6. – 1816. július 23.

B. 1742. február 9-én született Triesztben Johann Jakob Hieronymus Brigido és a prágai Maria Polixena Příchovský grófnő gyermekeként, nemesi családba. A család apai ága 1574-ben Capuából települt át és 1671-től bárói címet viselt. B. apja öt fiát a későbbi sikeres életpálya és a társadalmi felemelkedés érdekében a lehető legjobb neveltetésben részesítette. B. fivérei, Giuseppe Carlo és Pompeo jelentős karriert futottak be a közigazgatásban: egyikük galíciai, másikuk trieszti helytartó lett. B-t már korán papi pályára szánták. Filozófiát és teológiát tanult Grazban; 1764-ben teológiai baccalaureátust és filozófiai doktorátust szerzett. 1762-ben felvételt nyert az ágostonrendi kanonokok stájerországi vorauai apátságába. Josef Philipp Franz von Spaur († 1779) seckauai püspök 1765. január 13-án pappá szentelte,

és az egyházmegye általános helynökévé tette meg. Egészségi okokra hivatkozva 1772-ben kilépett a vorauai apátságból, majd a prágai érsekségre került, ahol anyai nagybátyja, Anton Peter Přichovský gróf (1764–1793) volt az ordinárius. 1776. november 6-án meghívást kapott a szepesi káptalanba, majd Salbeck Károly püspök 1777-ben liptói (Liptov SK) főesperessé nevezte ki. 1780–1787 között lőcsei (Levoča SK) plébános. 1787. augusztus 21-én II. József szepesi püspökké nevezte ki. A kánoni megerősítési eljárás alatt azonban Johann Karl Herberstein ljubljanaei püspök súlyosan megbetegedett és 1787. október 7-én meghalt. Helyébe az uralkodó 1787. december 5-én a Rómától teljesen függetlenül érsekséggé emelt Ljubljana első érsekévé nevezte ki B-t, miközben Révay János Antalt helyezte a szepesi püspöki székre. VI. Pius 1788. április 7-én erősítette meg a döntést, és a pápai trónálói címet adományozta B-nak. Püspökké Migazzi bécsi érsek szentelte 1788. április 27-én. B. egyéb kitüntetések mellett felvételt nyert a máltai lovagrendbe is. B-t 1788. június 8-án, az egyházmegye érsekséggé emelésével egyidőben iktatták be Ljubljanaiban ünnepélyes keretek között. Ennek során felolvasták a pápai bullákat és az uralkodói engedélyt, B. elfoglalta a püspöki trónt, az úgynevezett katedrát, beszédet intézett a papsághoz és annak kézcsókját fogadta. Oldalkanonoknak Johann Ricci kanonokot választotta, aki egyúttal a máltai lovagrend karintiai Pulst kommandatúrájának lovagparancsnoka volt.

B. közreműködött az új érsekség megszervezésében és határainak kijelölésében. 1788. július 18-án Görzben formálisan megszüntette az addig oda telepített érsekséget. Az ezzel kapcsolatos pápai bulla Zengg-Modrust és Gradiscát tette meg *suffraganeus* püspökségeknek. 1791-ben az újra felállított trieszti egyházmegye a ljubljanaei egyháztartomány része lett. B. szentelte fel a bécsi Rennweg-en található szalézi templomban az új időszak első trieszti püspökét, Sigismund Hohenwartot, valamint 1796-ban Triesztben annak utódját, Ignaz Buset-et († 1803). Egyházpolitikai szempontból B. működését a mérsékelt jozefinizmus jellemezte, felvilágosult elődje, Herberstein hagyományát követve. A jozefinista egyházjogot és a janzenista eszmét követte, például a mindennapi Szentírás-olvasásban. 1791-ben az ő jóváhagyásával jelent meg az elődje által elindított úgynevezett *Krajnai biblia* (azaz Mózes öt könyvének a 16. század óta első szlovénre fordított változata) harmadik, utolsó része. A kötet az egyházmegye hagyományos egyházi köreiből óriási ellenállásba ütközött, ami odáig fajult, hogy az eladókat arra biztatták: égezzék el a mun-

kát. B. ugyanabban az évben megtiltotta egy papnak, hogy a lilienfeldi kegyhelyen úgynevezett Bálint-ájtatosságot tartson, amellyel a szülők gyermekeiket a „nyavalyatöréstől” akarták megóvni. A liturgiát érintő jozefinista reformokat azonban már nem vitte keresztül. Hogy további papjelölteket toborozzon, B. már 1788-ban kieszközölte az engedélyt a ljubljanai filozófia-oktatás újraindítására, amit ideiglenesen egy egykori jezsuita és matematikus nyitott meg. A grazi generális szeminárium felosztatása után 1791-ben elérte II. Lipót császárnál egy egyházmegyei szeminárium felállítását. Egyházkormányzati és lelkipásztori tevékenységét erősen hátráltatta az 1792-ben kitört úgynevezett első koalíciós háború.

A következő években B. teológiai szempontból egyre inkább a római irány felé fordult. Ezt bizonyítja többek között a papságnak írt két pásztorlevele 1803-ból és 1804-ből. Ezekben esperességi továbbképző konferenciákat rendelt el, sürgette a prédikációk megtartását és a hitoktatást, valamint a hívek húsvéti lelkigyakorlatát. A bécsi hatóságok nemtetszését először akkor váltotta ki, amikor 1804. évi pásztorlevelében papjainak az államilag előírt tankönyvek mellett a rómaiakat is ajánlotta. Az Udvari Kancellária erre 1806-ban Antonio Gabriel Severoli nunciusnál B. érseki rangból történő visszaléptetését szorgalmazta. Amikor a Szentszék megtagadta ezt az eljárást, a bécsi udvar a nuncius kiutasításával fenyegetőzve kényszerítette ki B. visszalépését. B. 1806. december 18-án távozott Ljubljánából és a Szepességbe ment. Ljubljánát egyúttal püspökséggé fokozták le. Ljubljánából való visszavonulásával B. elveszítette az ahhoz kapcsolódó hercegpüspöki címét is. A körülmények miatt az érsekség 1801. évi újjáalapításáig ő volt Ljubljana egyetlen érseke. Révay püspök 1807. január 7-én bekövetkezett halála után VII. Pius március 23-án B-nak az eredetileg neki szánt szepesi püspöki székbe történő áthelyezéséről rendelkezett, amelyet I. Ferenc király csak október 24-én hagyott jóvá. Szepesi beiktatása 1808. június 6-ig elhúzódott. Aemilian Janitsch a monarchia 1807. évi történetét taglaló munkájában Herberstein és B. ljubljanai működését előbbi felvilágosult irányultságával és utóbbi „szívélyességével” jellemezte.

B. szepesi hivatalba lépésekor 66 éves volt. Szűk tízéves működésében, amelynek utolsó éveit egyre inkább beárnyékolta gyengülő fizikuma, fontos szerepet játszottak rátermett munkatársai. Közéjük tartozott mindekelőtt Cseh (Csech) István szepesi kanonok, aki 1806-ban a püspöki iroda vezetőjéből székesegyházi főesperes lett. B. 1810-ben oldalkanonokjává tette

meg. 1812-ben Cseh lett az egyházmegye első segédpüspöke, egyben belgrádi címzetes püspöki és általános helynöki kinevezést is nyert, és egyre inkább átvette a főpásztor feladatait. A pápa franciaországi fogsága miatt hónapokkal elhúzódott a szentszéki jóváhagyás, a szentelés végül 1815. május 15-én zajlott le. B. halála után Cseh kormányozta a püspökséget Pyrker 1819. évi hivatalba lépéséig.

B. szepesi működése során is nagy gondot fordított a papi utánpótlásra. Ennek során elődjei intézkedéseit folytatva, a Révay-alapítvány finanszírozásával 1810-től a szeminárium építtetésébe kezdett (lásd a feliratot: *Franciscus I Religioni et Scientiae 1810*). A szemináriumot a püspökség védőszentje, Szent Márton napján, 1815. november 11-én nyitotta meg Cseh segédpüspök ünnepélyes keretek között. A nagyszombati szeminárium 27 papjelöltje háromnapos lelkigyakorlatot követően folytatta itt tanulmányait. B. első rektornak Udránszky Dánielt, a tudományos körökben ismert pedagógust nevezte ki, aki a szemináriumot 1815 és 1820, majd 1842 és 1846 között vezette. A teológia oktatására kizárólag egykori jezsuitákat kért fel; Lóth Alajos például dogmatikát, Majdon Antal morál- és pasztorálteológiát, valamint homiletikát és pedagógiát tanított. A szentírástudomány és a bibliai nyelvek tanára, Klinovszky József egyben az intézmény spirituálisa volt. A szeminárium templomának oltárát Palles György adományozta; Nepomuki Szent János szobra a szepesi kanonokok ajándéka volt, akik már 1808-ban engedélyt kaptak a királytól úgynevezett kánoni mellkereszt viselésére. B. a lelkipásztori tevékenységet folytató papságnak „jó atyja” akart lenni: 1814. március 19-i, bibliai idézetekkel gazdagon alátámasztott beszédében a papi rend eszményeit taglalta, egyúttal figyelmeztetve az ebből adódó kötelességekre. Gondot fordított továbbá az egyházi vagyon igazgatására; ennek kapcsán 1816-ban Lőcsén rendeletet bocsátott ki.

A kor felvilágosult eszményeinek megfelelően B. különösen érdeklődött a történelem iránt, ami mindenekelőtt a püspökség elődjének tartott szepesi prépostság történetének tanulmányozásában mutatkozott meg. Már 1796-ban elkészült *Catastrum defunctorum Capitulo Scepusiensis recens* című, gazdagon illusztrált műve, amely a szepesi prépostság és püspökség történetét dolgozza fel a 16. századtól kezdve, a prépostokra és kanonokokra 1562-től szolgáltatva adatokat. B. szepesi püspöksége idején Cseh folytatta ezt az alapos történeti munkát.

B. élete utolsó nyarait rendszerint egy Bártfához (Bardejov SK) közeli gyógyfürdőben töltötte, ahol számos más előkelőhöz hasonlóan saját házat tartott fenn. Pappá szentelésének 50. évfordulóját szülővárosában, Triesztben akarta megünnepelni, ezért 1816 nyár elején odautazott. Ott halt meg 1816. július 23-án, 74 évesen, szívmegállás következtében, és ott is temették el. 1817. január 25-én fivére, Josef Brigido (1778–1794 között Galícia helytartója) is követte a halálba, a grazi *Johanneumra* mint általános örökösére hagyva többek között értékes könyvtárát. B. azonban halála időpontjában teljesen eladósodott. Erre utal a tiroli közlöny egy értesítése, amely a Magyar Udvari Kancellária utasítására 1820. január 30-ra csődeljárást hirdetett B. hagyatékára. Egy protestáns német sajtóorgánium egy polemikus cikke B-t *postumus* bigott, az egyházmegye protestánsaival szemben intoleráns főpásztornak nevezte, és szembeállította „felvilágosult és tanult” utódjával, Pyrkerrel.

• *Művei*: *Catastrum defunctorum Capituli Scepusiensis recens*, Leutschoviae 1796. • *Források*: *Wiener Zeitung* 18. 6. 1788; *Das Wiener Blättchen* 13. 9. 1788; *Zur Religionslehre und Kirchengeschichte*, 3 (1792) 783–786; *Das Bartsfelder Bad, beschrieben von Johann v. Csaplovics*, Wien 1817; *Oppositions-Blatt, Weimarische Zeitung*, 13 (1820); *Amtsblatt zum Kaiserl. Königl. privilegirten Boten von Tyrol* 24. 2. 1820. • *Irodalom*: IVAN CHALUPECKÝ, s.v. *Brigido, Michal Leopold*, LKKOS 147–148; *Encyklopédia Slovenska* I, 265; GAMS, *Series Episcoporum*, 283, 378; GATZ, *Die Bischöfe*; HC VI, 369; HRADSKÝ, *Initia progressus*, 512–513; PAUER JÁNOS, *Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében III*, Székesfehérvár 1847, 362–363; SBS I, 323; *Schem. Scepusien*. 1901, 2; ZUBKO, *Spišskí biskupi*, 24–25.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 572–576.

L'UBOSLAV HROMJÁK–RUPERT KLIEBER szócikkét

fordította: SZIRTES ZSÓFIA

lektorálta: TENGELY ADRIENN

III.5.3. PYRKER JÁNOS LÁSZLÓ OCIST, FELSŐŐRI (1772–1847)

Szepes, 1819. május 12. – 1820. október 2.

Velence, 1821. április 15. – 1827. április 9.

Eger, 1827. szeptember 18. – 1847. december 2.

1772. november 2-án született a Fejér vármegyei Nagylángon (ma Soponya része). Anyja Hafner Mária Anna (1753 k.–1820), apja Pyrker István (1731/32–1814), korábban katona, majd a gróf Zichy család intézője volt. Még születése napján János névre keresztelték. Hat testvére volt. 1818-ban családnevének addigi írását (Pircher) megváltoztatta arra hivatkozva, hogy apja egyik öccsét egy Pyrker nevű nemes rokonának ismerte el, így jogilag az egész család elnyerte a nemességet. P. a hivatali irodalomban használatos „felsőőri” előnevet eddigi ismereteink szerint nem használta. Hangsúlyozta mindkét nagyapja tiroli származását. Későbbi életútjára nézve meghatározó volt a katonai pálya iránti vonzalma, melyet apjától örökölt, valamint – anyja hatására – a hegyek utáni vágyakozása. P. tanulmányait magántanulóként kezdte. Nyolcéves korától a tereziánus oktatási reform keretében létesített, közeli székesfehérvári normaiskolába járt. 1782–1786 között az ottani, egykori jezsuita gimnáziumban tanult, amelyet ekkor már a pálosok vezettek. Önéletrajzában két tanárát emeli ki, akik írói tevékenységet folytattak és a magyar múlt eseményei által törekedtek hazafiasságának és katolikus vallásának erősítésére.

P. 1787–1789 között Pécsen tanult a Győrből átköltöztetett Királyi Akadémián. Az előzetes záróvizsga után szeretett volna az osztrák csapattal a törökök ellen harcolni, azonban ezt megakadályozta az 1790-ben megkötött fegyverszünet. Szülei elszegényedése miatt nem folytathatta felsőfokú tanulmányait. P. a Budára helyezett Helytartótanácsnál kapott egyszerű írnoki állást, amelynek előfeltétele volt, hogy írásban és szóban alaposan megtanuljon németül. 1792 márciusában otthagyta írnoki állását, amelynek hátterében a munka egyhangúsága mellett feltehetően egy reménytelen szerelem is szerepet játszott. Miután elfogadta egy itáliai nemes bizonytalan ajánlatát titkári állásra, vagyontalanul több hónapos utazásra indult, amelynek során kalandos körülmények között Nápolyig jutott. A Nápolyból Genovába vezető hajóútjához kapcsolódik az a P. által hivatalosan soha nem cáfolt legenda, miszerint rabszolgaként Algírba hurcolták és menekülése csak a szerencsén múlt volna.

Miután hazatért szüleihez, ismét szeretett volna magasabb rangú katona lenni, ez azonban nem volt kivitelezhető. Ebben a helyzetben egy bécsi barátja azt ajánlotta neki, hogy lépjen be egy szerzetesrendbe, hogy ezáltal megszabaduljon az egzisztenciális nehézségektől és írói tehetségét kibontakoztathassa. Két ajánlólevélnek, a megmenekült keresztény rabszolga nimbuszának és kedvező személyes benyomásának köszönhetően felvételt nyert a II. Lipót mérsékelte egyházpolitikája nyomán visszaállított, a Traisentalban fekvő lilienfeldi ciszterci kolostorba. 1792. október 18-án László szerzetesi névvel, novíciusként nyert felvételt a rendbe. A tehetségesnek tartott, jó kapcsolatteremtő képességű P-t 1784-ben a Sankt Pölten-i szemináriumi tanintézetbe küldték, ahol teológiát tanult. Emellett irodalmi tanulmányokat folytatott és elsajátította az angol, valamint a francia nyelvet. 1795. május 24-én örökfogadalmat tett, 1796-ban felvette a kisebb és az első nagyobb egyházi rendeket a kolostor apátjától és Sigismund Anton Hohenwarttól, St. Pölten püspökétől, aki december 4-én pappá szentelte. Első lelkipásztori feladatai mellett szentírástudománnyal foglalkozott, valamint ezzel összefüggésben ókori nyelveket tanult. Bár szeretett volna a teológia tanára lenni, ezt megakadályozta súlyos betegsége, amit valószínűleg akkor kapott el, amikor tifuszban szenvedő katonákat ápolt.

1798 elején a kolostor gazdasági igazgatója lett. Törekedett a rendház zilált helyzetben lévő gazdaságának rendezésére, azonban ebben megakadályozták a háborús terhek, a természeti katasztrófák és az apát rossz gazdálkodása. Miután a kormány az apátság vezetésének újrászabályozását rendelte el, P. kamarás és az erdészeti hivatal vezetője lett, melynek során minden intézkedést ellenjegyeznie kellett és ő felelt az apátság anyagi fedezetét biztosító erdőállományért. P. ennek ellenére folytatni tudta irodalmi tevékenységét. Ekkor írta első drámáit és költeményeit, amelyek hazaszeretetéről és a hegyek iránti vonzalmáról szólnak. Későbbi pályájára nézve meghatározó volt, hogy Ferenc császár és király fivéréi felkérték: legyen kísérőjük a közeli Ötscher-hegység megmászása során; ettől kezdve tartósan összeköttetésben állt az uralkodóházzal. Ferenc császár meghívta az 1814/15. évi bécsi kongresszus egyes üléseire, ahol P. kapcsolatba lépett a német nyelvű területek további uralkodóházaival. Egész életében az uralkodó hű szolgájának tartotta magát. A nápoleoni háborúk hosszú távú következményekkel jártak a lilienfeldi apátságra nézve, 1805-ben kirabolták a kolostort.

P-t 1807-ben kinevezték Türnitz község plébánosává. A községben a helyi parasztok megölték Napóleon két katonáját, ezért a francia parancsnok elrendelte a falu felgyújtását. P. könyörgésére azonban megkegyelmezett a falunak, miután P. magát ajánlotta kezesként hívei viselkedéséért. A lilienfeldi apátság gazdasági helyzetét közben súlyosbították a hadiadók, a rekvirálások és a beszállások, majd az 1810. szeptember 13-i tűzvészben a templom, a könyvtár és néhány egyéb helyiség kivételével minden épület leégett. P. erősen kritizálta az apátság addigi vezetését, majd miután 1811 közepén perjellé lépett elő, minden energiáját az újjáépítésre fordította. Az apát halála után P. esélyes volt az utódlásra, a konvent azonban megosztott volt. A szerzetesek egy része értékelte műveltségét, ékesszólását és ügyességét, mások azonban mindezek mögött érvényesülési vágyat sejtettek. Ettől függetlenül 1812. július 12-én rá esett a választás. Apáttá Crüts van Creits St. Pölten-i főpásztor benedikálta július 22-én. P. meg tudott felelni az elvárásoknak: újjászervezte az apátság gazdálkodását és helyreállította a kolostor épületét. Új méltósága révén bécsi művész körökbe – különösen Karoline Pichler író nő szalonjába – is bekerült. Kapcsolatban állt továbbá Friedrich Rückert és Franz Grillparzer költőkkel, akikkel a későbbi években bizonyos szinten rivalizált. Még lilienfeldi apátként látogatott el Gastein fürdőhelyre, ahol a későbbiekben majdnem minden évben hosszabb ideig nyaralt, ezzel jelentősen hozzájárulva a hely népszerűsítéséhez. Támogatta Hofgastein gyógyfürdővé történő kiépítését. 1837-től kezdve a nyári fürdőzés hagyományát a nagyvilági Karlsbadban tett látogatásokkal egészítette ki. Mindkét fürdőhelyen katonai fürdőt létesített.

P. a katolikus papok azon körébe tartozott, akiket Ferenc császár és király az uralkodóház iránti hűségük, az uralmi rendszerbe történő biztos betagozódásuk és adminisztratív képességeik miatt alkalmasnak talált magasabb egyházi hivatalokra. 1818-ban a görzi, majd a székesfehérvári püspöki szék várományosa volt. Ugyanabban az évben, gyógyfürdőzése alkalmával értesült arról, hogy a király augusztus 18-án szepesi püspökké nevezte ki. A pápa 1818. december 21-én erősítette meg a kinevezést, P. 1819. február 24-én köszönt le apáti méltóságáról. Püspökké 1819. április 18-án Hohenwart bécsi érsek szentelte a bécsi *Stephansdomban*, a társszentelők Josef Pauer († 1826) tábori püspök és Matthias Steindl († 1828) bécsi segédpüspök voltak. P. 1819. május 12-én vette birtokba egyházmegyéjét az irgalmasrendiek ottani templomában rendezett ünnepség keretében.

P. 1819-ben két hónapos vizitációs útja alkalmával végigjárta egyházmegyéje nagy részét; sok helyen 24 éve nem volt bérálás. A jelentések szerint számos olyan vegyesházasság volt, amelyek esetében a hatóságok gyakran nem gondoskodtak a gyermekek katolikus neveléséről. Az egyik fő gondot az épületet és képzett tanítókat nélkülöző vidéki iskolák elhanyagolt állapota jelentette. P. támogatásra szólította fel a papságot és a híveket, és a püspöki szeminárium termeiben még novemberben megkezdődött a tanítók képzése a szükséges tárgyakkal, továbbá az orgonaoktatás és a sekrestyéképzés. P. a későbbiekben tanítóképző alapításával foglalkozott, amelyet először a lőcsei gimnáziumban akart elhelyezni, később azonban Szepeshelyt tette meg az intézmény székhelyéül, mivel úgy vélte, hogy ott jobban megvalósulhat az intézmény felügyelete. A tanítóképző hamarosan megkapta az engedélyt, és P. javaslatára nem a kassai tanügyi hatóság, hanem közvetlenül a budai Helytartótanács felügyelete alá került. A tanítóképző működésével jelentősen megnőtt az elemi iskolai oktatás színvonala az egyházmegyében, és hasonló magyarországi intézmények számára követendő példává vált.

P. 1819/1820 telén Bécsbe utazott, ahol a császár közölte vele, hogy velencei pátriárkává akarja kinevezni. Ennek hátterében a császári állam egykori velencei részének nehéz egyházi viszonyai álltak, mivel e területre vonatkozóan csak nehezen sikerült megszerezni a pápától a császárnak járó kinevezési jogot. A császár remélte, hogy egy már megerősített, hivatalban lévő püspökkel elkerülheti a Szentszék ellenállását, ráadásul P. tudott olaszul. Az uralkodó bizalmasan kifejtette a pátriárka politikai kulcsszerepét is, mivel az új, osztrák fennhatóságot a lakosság nagy része idegen uralomnak tekintette. P., miután kifejtette kétségeit, kezdetben le tudta beszélni a császárt tervéről. P. ellenállásához hozzájárult az is, hogy attól tartott, a kinevezéssel jövedelme – mellyel évek óta számos családtagját támogatta – jelentősen lecsökkenne. Miután visszatért a Szepességbe, újabb vizitációs útra vállalkozott, melynek során mintegy 10 000 hívőt bérált. Ekkor értesült arról, hogy a császár 1820. május 23-án valóban kinevezte velencei pátriárkának. P. 1820. szeptember 24-én tette le a hivatali esküt a bécsi nuncius előtt. A pápa 1820. október 2-án hagyta jóvá az áthelyezést. P. anyagi természetű aggályait figyelembe vették oly módon, hogy mintegy 20 000 forintot kivevő rendes pátriárkai jövedelmét a szepesi illetmény szintjére emelték, ezzel majdnem megduplázták, illetve neki adományozták Zselicszentjakab

címzetes apátságát. Ezáltal a későbbiekben lehetősége nyílt Velencében egy „nagy ház” fenntartására. Ezen kívül a hatóság egy reprezentatív szárazföldi villát is biztosított számára.

P. 1821 januárjában, nem sokkal azután, hogy elindult új szolgálati helyére, súlyos balesetet szenvedett, mivel a kocsí a téli utazás során letért az útról és többször felfordult. P-t több hétig Gödöllőn és Pesten kezelték. Miután folytatta útját dél felé, részt vett a laibachi kongresszuson, a Szent Szövetség – Ausztria, Poroszország és Oroszország – uralkodóinak találkozóján. P. 1821. április 8-án érkezett Velencébe, ahol virágvasárnap, 15-én iktatták be. Ezzel a hanyatlásnak indult város meghatározó hatóságává vált; úgy tűnt, hogy Velence a „halálos ágyán” fekszik (Franz Grillparzer). Miután Napóleon legyőzte a „*Serenissima*”-t, a lakosság mintegy egyharmadával lecsökkent. A mindennapi gondokat tetézte a terjedelmes osztrák hivatali apparátus, amely csak a bécsi kormányzatszervek utasítására intézkedhetett. Az idegen, korlátozott olasz nyelvtudású, a kormányzat emberének számító P-t a várakozásnak megfelelően bizalmatlanul fogadták. Az ellenállást fokozták P. jozefinista eszméket követő intézkedései, amelyeket a papság jelentős ellenállásával szemben hajtott végre. P-ről mint az egyetlen nem olasz pátriárkáról a későbbiekben az egyházmegye történetírása is csak szerényen emlékezett meg.

P. még érkezése évében megkezdte a város templomainak, a környező szigetek és szárazföldi területek látogatását, amelyet hetente, vasárnap és hétfőn végzett. Az eredményt részletes vizitációs jelentés formájában küldte meg a császárnak. Ebben ismertette a püspökség elhanyagolt állapotát, és ígéretet tett arra, hogy azt az osztrák kormányzat pasztorális ideáljának megfelelően fogja felvirágoztatni – így biztosítva a maga számára az uralkodó további kegyét. A következő években is tavasztól novemberig csupán heti két napot tartózkodott Velencében, a hét többi napját a Pádúához közeli, Brenta folyó melletti villájában töltötte. Emellett nagy utazásokat tett Itáliában és a délnémet területeken, a nyarat rendszeresen Gasteinban töltötte. P. kijárta, hogy a dózsák palotájában reprezentatív pátriárkai lakosztályt rendezhessen be, továbbá elérte a Szent Márk-templom székesegyházi rangra emelését, egyúttal új székeskáptalan alapítását, amelybe maga választott kanonokokat. A káptalan jobb javadalmazására anyagi forrást keresve fedezte fel a nagy múltú, javadalommal rendelkező papi szövetségeket (a kilenc úgynevezett *Nove Congregazioni*-t), amelyek az érett középkor óta működtek és saját belső

fegyelmi bíraskodással rendelkeztek. Kitartó ellenállásuk megtörésére P. új statútumokat vezetett be számukra, ezáltal főpásztori felügyelet alá kerültek, és erősebben részt kellett venniük a hagyományos lelkipásztorkodás támogatásában, személyi és anyagi téren egyaránt. Ezzel párhuzamosan Velence város plébániáit a politikai beosztás mintájára esperességekbe vonta össze. Ettől kezdve az esperesek lettek a kormányzati intézkedések fő közvetítői, feladatuk volt az Alpoktól északra fekvő katolikus területek mintájára esperesi kerületi gyűlések megrendezése is. Jelentős konfliktust idézett elő a papsággal, hogy P. új rendelkezést adott ki a harangozásra, továbbá – ugyancsak az Alpokon túli mintát követve – két vasárnapi szentbeszéd tartására vonatkozóan. P. önéletírásában megemlékezik arról is, hogy a Szent Márk-székesegyház kasztráltjait fiúkórusra (*Sängerknaben*) cserélte le, továbbá, hogy a büntetendő vagy deviáns viselkedésű papok részére javítóintézetet, az idős és szegény klerikusok számára otthont létesített.

P. ki volt téve annak a feszültségnek, ami Velence, Bécs és Róma eltérő egyházpolitikai elvárásaiból adódott. A rendfenntartó hatalom képviselője volt, és egyúttal meg kellett nyernie a lakosság bizalmát. A római Szentszék ugyanakkor megpróbálta kiterjeszteni befolyását az észak-itáliai püspökökre. P. 1823 tavaszán császári engedéllyel, Antonio Rosmini (1797–1855) fiatal tudós pap kíséretében négy hetes római *ad limina* látogatásra indult, amelyet alapos városnézéssel kötött össze. Ennek során számos bíborossal találkozott, és a már nagyon idős VII. Pius pápa többször is fogadta audiencián. Nagy hatással volt rá a *pontifex* személyisége, akit az elmúlt negyed évszázad átalakulásai fölött szemet hunyó állhatatosság szimbólumának kezdett tekinteni. Mindez nem maradt hatás nélkül: bár mindig hű szolgája volt a császári háznak és szorgalmazta az egyház bekapcsolását a politikai rendszerbe, egyházi és teológiai szempontból a következő évtizedekben egyre konzervatívabb és „rómaibb” lett.

A császár 1825. évi ünnepélyes velencei látogatásakor értesült arról, hogy hamarosan az egri érseki székre helyezik át, ami feltehetően megfelelt az ő elképzeléseinek is. Bár korábban kilátásba helyezték bíborosi kinevezését, ezt visszautasította, nehogy ezáltal Velencéhez legyen kötve. A „*Serenissima*” részére egyfajta búcsúajándékká váltak azok a hosszú távon kiható kormányzati intézkedések, amelyeket P. beadványaival jelentősen támogatott. Pátriárkaként *ex officio* a város szegényügyi bizottságának (*Commissione di pubblica Beneficenza*) elnöke volt, amelynek olykor

akár 40 000 rászorulóról kellett gondoskodnia. A császárnak benyújtott emlékiratával elérte a napóleoni korszakban elkobzott alapítványi javak felszabadítását. A város gazdasági felépülésére nézve hosszú távú hatást gyakorolt Velence szabad kikötővé nyilvánítása, amelyet P. is szorgalmazott. Hatéves velencei működése személyes életében is gazdasági sikert jelentett. Az ezekben az években szerzett jelentős jövedelme lehetővé tette számára, hogy terjedelmes képgyűjteményt hozzon létre olyan jelentős műalkotásokkal, mint Gentile Bellini († 1507) „Catarina Cornaro arcképe” vagy a velencei Giorgione († 1510) festőnek tulajdonított „Fiatal férfi arcképe” című munkák. Ugyancsak ekkoriban vásárolta a bécsi *Remngasse*-n azt a négyemeletes házat, amelynek mintegy 6000 forintos éves bevételét 1841-ben felerészben egy felnőtt vakokat támogató alapítványnak adományozott, míg másik felét élete végéig megtartotta „váratlan véletlenek” esetére. Egri kinevezése még egy évig húzódott, majd 1826. november 9-én következett be. Az áthelyezést Róma 1827. április 9-én engedélyezte. Pápai és császári engedéllyel megtarthatta a pátriárkai címet. 1827. szeptember 16-án vonult be Egerbe ünnepélyes keretek között, majd 18-án lépett hivatalába. Beiktatásával az érsekség öt éves üresedésének időszaka zárult le.

Az új egyházmegye kormányzata az addigi mintát követte. Számos tevékenységet tett lehetővé, hogy az érseki jövedelmek évi mintegy 300 000 forintra emelkedtek, ami elsősorban P. gazdasági képességeinek volt köszönhető. P. 1828 tavaszán és 1829-ben az érsekség távol eső területeire látogatott el, ahol tízezreknek szolgáltatotta ki a bérálás szentségét. Az egyházlátogatásokat követően írásban utasította a plébánosokat a vallási és a kulturális viszonyok javítására. Azokon a plébániákon, amelyek nem rendelkeztek katolikus iskolával, a helyi papokat szólította fel a tanításra. Az egyházi iskolákban olvasás, írás és számtan mellett hittant, zenét és történelmet kellett tanítani. P. a papság anyagi támogatásával 1828-ban életre hívta az első magyar nyelvű tanítóképzőt, amely a Foglár-intézetben kapott helyet, és kétéves képzéssel kezdte meg működését. Ezenkívül Egerben rajziskola (*schola graphidis*) alapítását kezdeményezte, amely 1828-ban nyitotta meg kapuit, továbbá Egerben és környékén iskolák építését támogatta. P. nevéhez fűződik az új, klasszicista stílusú székesegyház megépítése, amelyhez érseki működése kezdetétől hozzájárult. Az építkezés 1831-ben kezdődött Hild József tervei alapján, a szobrok és a belső berendezés nagyrészt Marco Casagrande olasz szobrász munkája. Az építkezés és a berende-

zés költségeinek felét, mintegy 800 ezer forintot P. vállalta magára. A gördülékenyen lezajlott építkezés eredményeként 1837-ben szentelték fel a székesegyházat, amely alapterületét tekintve Magyarország második legnagyobb temploma.

A hagyományos jogszabályok következtében P. és a káptalan Eger földesurának szerepét töltötte be, és nagy befolyással volt annak arculatára. Ő hagyta jóvá az építkezéseket, a felújításokat csakúgy, mint a telkek vásárlását vagy eladását és az utcák irányát. 1828-ban Városszépítő Bizottság létrehozását kezdeményezte, 1832-ben a városi kaszinó alapítói tagja lett. Támogatta az egykori török fürdő helyén az egri gyógyfürdő megépítését, melynek rendszeres látogatója volt. Jelentős szerepe volt az egri vár romlásának megállításaiban és az 1552. évi török ostromhoz fűződő vármítnosz megszületésében. A várudvarban kiállítatott egy Szent István-szobrot, és ide hozatta Dobó István várkapitány sírjának fedlapját Dobórusz-káról (Ruská SK). 1834-ben az új kaszárnya elhelyezésére az általa 1827-ben megszerzett egykori jezsuita gimnázium épületét javasolta a városi tanácsnak. 1842-ben az egri helyőrség részére tiszti szállást létesített. Egy 17. századi szerződés (az úgynevezett *transactio*) értelmében a városban nem telepedhettek le „eretnekek” és zsidók. Amikor 1840-ben egy törvénycikk biztosította zsidók számára a szabad letelepedést, P. beköltözésüket különleges adóhoz kötötte. Jótékonyági intézkedéseinek egyike volt, hogy 1831/32-ben lépéseket tett a pusztító kolerajárvány áldozatainak megsegítésére. 1838-ban az árvíz sújtotta pesti lakosságot kenyérszállítmánnyal segítette. 1842/43-ban Egerben az irgalmas rend kezelésében lévő kórház mellé templomot építtetett.

P. egri érsekként formálisan Heves vármegye főispánja volt, aminek a 19. században már csak korlátozott jelentősége volt. A vármegyegyűléseken választották meg az alsótáblai követeket és látták el utasításokkal őket, ami nagy feszültségekhez vezetett. Az 1833. októberi viharos választás véres összetűzéshez vezetett. Nem várt konfliktust idézett elő a bécsi hatóságokkal, hogy P. önhatalmúlag ünnepséget hirdetett Habsburg Ferdinánd magyar királlyá koronázásának 300. évfordulója alkalmából. Az udvar nemtetszését váltotta ki továbbá, hogy főispánként adminisztrátorral, az érsekségben pedig általános helynökkel (Rajner Károly: 1828: nagyprépost, 1830: választott püspök, 1840: segédpüspök) képviseltette magát. Bár remélte, hogy elnyerheti az 1831 óta üresedésben lévő primási méltosá-

got, ez nem teljesült. A főrendiház tagjaként 1832 decemberében részt vett az új, negyven hónapig húzódó országgyűlés megnyitóján. Fontos napirendi pont volt többek között a vegyesházasságok kérdése, továbbá határozat született a Nemzeti Színház és a Nemzeti Múzeum megalapításáról. P. a múzeumnak adományozta Velencében gyűjtött terjedelmes képtárát. Az 1839/40. évi országgyűlés elsősorban a magyar államnyelv, a társadalmi és kulturális modernizáció és – ismét – a vegyesházasságok kérdésével foglalkozott, amelyek az 1843/44. évi országgyűlés vitáit is meghatározták. Bár P. egyházpolitikai ambíciói az 1830-as évektől kezdve jelentősen visszaestek, az 1843/44. évi országgyűlésen tartott beszédében a szigorú jozefinizmus ellen foglalt állást és megvédte Clemens August Droste zu Vischering kölni érsek a kultúraharc irányába mutató álláspontját, amelyet P. személyesen ismert meg még azelőtt, hogy kollégáját 1837-ben letartóztatták a porosz hatóságok.

P. egyházkormányzásának mindhárom szakaszát meghatározta hazafias-vallásos írói tevékenysége az előírt egyházi és állami kötelezettségek mellett, sőt az írás gyakran került előtérbe ezek helyett. Fő művei a *Tunisia* (1820), a *Perlen der heiligen Vorzeit* (1821) és a *Rudolph von Habsburg* (1825) voltak. P-nek 1832 és 1834 között sikerült irodalmi műveit a legjelentősebb német nyelvű kiadónak számító Cotta-nál publikálni. P. irodalmi életműve a kortársaktól csípős kritikát és magasztos dicséretet egyaránt kapott, utóbbi a szerzőt olykor egyenesen az „új Homérosz”-ként ünnepelte. P. gondosan számontartotta a visszautasítást és a helyeslést is, és igyekezett maga irányítani munkáinak visszhangját, ezáltal gyakran kínos mértékben függni kezdett a hízelgőktől. A kritikus recenziókra válaszul ellenkritikákat jelentetett meg, amelyeket olykor saját maga írt álneven. Költői munkásságának emlékezetét az utókor két, Franz Schubert által megzenésített költeményében – *Das Heimweh* (op. 79, 1; DV 851) és *Die Allmacht* (op. 79, 2; DV 852) – őrzi. Mindkét dal 1827-ben jelent meg egy bécsi zeneműkiadónál, P-nek ajánlva. Ebben feltehetően szerepet játszott, hogy a zeneszerző – ahogy néhány évvel korábban is, amikor P-nek ajánlotta negyedik dalfüzetét – anyagi támogatást remélt.

Rendkívül fájdalmas, szakaszonként fellépő arcideggyulladás jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy P. 1836 októberétől kezdve egyre inkább visszavonult a hivatali ügyektől. Hosszabb nyári gyógyfürdőzésektől eltekintve ezekben az években nagy utazásokat tett Németországban, Észak-Itáliában

és Svájcban. Emiatt számos terve egyáltalán nem vagy csak sokkal később valósult meg. Csak 1846-ban értesült például arról, hogy a városi tanács 1843-ban javaslatot tett egy vasárnapi iskola létesítésére iparoslegények és tanoncok részére. 1842-ben, a ciszterci rendbe lépésének 50 éves jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen megemlékeztek a lilienfeldi időszak legendás tetteiről. Ugyanabban az évben az egri székeskáptalan részére két javadalmat alapított. 1844-ben a Magyar Tudományos Akadémia tagja lett, 1845-ben a jénai egyetem tiszteletbeli filozófiai doktorrá avatta, miután korábban a würzburgi egyetemen tiszteletbeli teológiai doktori címet nyert. P. élete utolsó éveiben az egyre növekvő politikai konfliktusok tanúja lett. Figyelemre méltó, hogy 1845 márciusában aláírta azt a Metternichnek címzett emlékiratot, amely ellenezte a szigorú cenzúrát. Részt vett az Osztrák Tudományos Akadémia alapításában, amelynek tagja volt, és amelynek első ülését 1847. június 27-én korelnökként maga vezette. P. egyengette – feltehetően kapcsolatai által – a Metternich államkancellár által nem kedvelt diplomata és orientalista, Josef von Hammer-Purgstall († 1856) útját az akadémia első elnökének posztjáig. Utolsó éveiben terjedelmes önéletrajzot írt, amely csak az 1960-as években jelent meg (magyar fordítása folyamatban van).

P. már 1845-ben, karlsbadi gyógykezelése alkalmával enyhe szélütést kapott. 1846-ban ugyanott annyira megbetegedett, hogy fennállt a tüdőbénulás veszélye. A sajtó már halálának hírért terjesztette. P. azonban még megérte aranymiséjét, amelyet 1846. december 8-án, nagy pompával ünnepelt Egerben. A nagymise végén újra megáldott egy aranylakodalmát ünneplő házaspárt, és két, aznap megkeresztelt hívőt – egy zsidó származásút és egy protestánst – bérmált. A gálavacsorán részt vevő 170 vendég tizenkét, magyar és német nyelven írt ünnepi verset kapott. Az utolsó érzelmi csúcspont a Ferenc császár tiszteletére általa *Bad Hofgastein*-ban emeltetett emlékmű avatása volt 1847. augusztus 15-én. A szellemileg ép, 74 éves P. 1847. december 2-án, Karlsbadból érkezve a bécsi *Neustädter Hof*-ban halt meg. 9-én, végakarátának megfelelően a lilienfeldi köztemetőben, egy egyszerű márványlap alá temették, szívét azonban az egri székesegyház altemplomában helyezték el. Utolsó titkára, Tárkányi Béla pap költő naplójában P-t – kevésbé hízelgő módon – „fösvény” és „kevésbé buzgó főpásztornak” festette le; a lilienfeldi temetést úgy értelmezte, hogy kevésbé kötődött egri „övéihez”, akik között nem időzött szívesen sem életében,

sem halálában. P. már 1821-ben végrendelkezési szabadságot szerzett a pápától, majd 1847-ben a császártól is, mivel szerzetesként egyházilag erre egyáltalán nem, állami részről főpásztorként pedig csak korlátozottan volt jogosult. Ezáltal végül szabadon rendelkezhetett vagyonáról, amelynek nagy részét rokonaira hagyta. A bizalmasainak és cselédeknek szánt kisebb összegeken kívül további 10 000 forintot szentelt az egri székesegyház szerződésben már meghatározott képi ábrázolásainak kialakítására.

• *Művei (válogatás):* *Historische Dramen. Die Korwinen. Karl der Kleine. Zrínyi's Tod*, Wien 1810; *Sermo [...] Joannis Ladislai Pyrker de Felső Eör [...] ad clerum, populumque pastoralis suae curae creditum, occasione suae inaugurationis*, Leutsovia 1819; *Tunisiás oder Kaisers Carl V. Heeresfabrt nach Afrika*, Wien 1820; *Perlen der heiligen Vorzeit*, Ofen 1821; *Epistola Pastoralis Joannis Ladislai Pyrker de Felső Eör Miseratione Divina Patriarchae Venetiarum Primatis Dalmatiae*, Viennae 1821; *Lettera Pastorale al Venerabili fratelli e figli diletissimi in Cristo al Clero ed al Popolo della Diocesi di Venezia*, Venezia 1822; *Rudolf von Habsburg*, Wien 1825; *A tutto il venerabile clero [...] e popolo della citta e diocesi [...] di Venezia*, Venezia 1826; *Lettera pastorale nell' occasione di congedarsi della sua diocesi*, Venezia 1827; *Lettera pastorale nell' occasione di congedarsi da questa e recarsi alla nuova Sua Dioecesi di Erlau in Ungberia*, h. n. 1827; *Epistola Pastoralis ad vener. Clerum dioecesis Agriensis, Agriae* 1828; *Sämtliche Werke. Neue verb. Ausgabe*, Stuttgart–Tübingen 1832–1834; *Oestreich. Eine Volkshymne. Heil dir, o theures Vaterland!*, Salzburg 1842; *Gebet. Ich preis im Staub Dich, o Herr*, Wien 1842; *Lieder der Sehnsucht nach den Alpen*, Stuttgart 1845; ALADAR PAUL CZINGER (Hg.), *Mein Leben: 1772–1847*, Graz–Wien–Köln 1966. (magyar fordítása előkészületben) • *Műveinek jegyzéke:* ROLAND DOBERSBERGER, *Johann Ladislaus Pyrker 1772–1847*, St. Pölten–Wien 1997, 612–635. • *Források:* MNL HVL Egri Érsekség Gazdasági Levéltárának iratai, I. classis: Jogbiztosító okmánykönyvek és iratok (XII.3/f.) VI. Classis, 58. d.; MNL OL Az 1848–1849. évi minisztériumi levéltár, Álladalmi Javak Osztálya (H 26), Egyházi Szakosztály, 23. kútfő, I. tétel, 10–11. füzet; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kaiser-Franz Akten, Hofberichte 233; EFL Archivum Novum, Archiepiscopus Pyrker; EFL Archivum Novum, Kinevezési oklevelek különgyűjtemény. • *Irodalom:* ADB; BALÁZSNÉ FODOR EDINA, *Eger érsekei voltak 1804–1943*, Andornaktálya 2011, 15–33; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 70, 72; BRUNO BERTOLI–SILVIO TRAMONTIN, *La visita pastorale di Giovanni Ladislao Pyrker nella diocesi di Venezia*, Roma 1971; BOROVSKY, *Heves vármegye*, 424; CZEIGLER ÁBEL, *Felső Eöri Pyrker László, 1772–1847* (Ciszterci doktori értekezések), Budapest 1907; ROLAND DOBERSBERGER, *Johann Ladislaus Pyrker 1772–1847*, St. Pölten–Wien 1997; DONCSECS ETELKA, *A vagabundus, a kalóz és a pap: Versegby Ferenc és Pyrker János László fogságtapasztalatai*, Szépirodalmi Figyelő 16 (2017) 1: 30–41; DONCSECS ETELKA, *Patronátus és promóció: Versegby Ferenc és Pyrker János László levelezése*, In *memoriam Versegby Ferenc* (szerk. Doncsecz Etelka–Lengyel Réka), Szolnok 2018, 21–32; HC VII–IX; HORVÁTH ISTVÁN, *Pyrker János László érsek egri öröksége*, Eger 2017; HORVÁTH

ISTVÁN (szerk.), *Emlékkötet Pyrker János László és Szemere Lajos érsekek tiszteletére*, Eger 2020; HORVÁTH ISTVÁN (szerk.), *Tanulmánykötet Pyrker János László érsek születésének 250. éves évfordulójára*, Eger 2024 (előkészület alatt); HÖLVÉNYI GYÖRGY, *Pyrker emlékkönyv*, Budapest 1987; KISS, *Hatszázégyen*, 209; KONCZ, *Egri*, 200–202; KÓSA GYÖRGY, *Historische Narrative in den historischen Dramen und Epen von Johann Ladislaus Pyrker*, Acta Universitatis de Carolo Eszterházy Nominatae: Germanistische Studien 12 (2020), 53–64; KÁLMÁN KOVÁCS, *Johann Ladislaus Pyrker oder die Verweigerung kultureller Differenz. Eine Fallstudie*, Marijan Bobinac (Hg.), *Gedächtnis – Identität – Differenz*, Tübingen u. a. 2008, 43–54; ALEXANDER LÄUCHLI, *Der Dichter Johann Ladislaus Pyrker (1772–1847)*, Abhandlung zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät, Zürich 1994; LÉNÁRT ORSOLYA, *Sprache und Identität deutschschreibender Autoren im Königreich Ungarn zwischen 1800 und 1848: Graf Johann Mailáth und die Pyrker-Debatte*, Temeswarer Beiträge zur Germanistik, Bd. 16., Temeswar 2019, 79–97; MADARÁSZ FLÓRIS, *Pyrker és a magyar írók*, Eger 1908; PIUS MAURER, *Johann Ladislaus Pyrker*, Biographia Cisterciensis (zisterzienserlexikon.de); PIUS MARTIN MAURER, *A Pátriárka*, Eger 2022; MÁTYUS NORBERT, *Pyrker János László olasz levelezése*, Italianistica Debreceniensis 17 (2010) 51–56; ANTONIO NIERO, *I patriarchi di Venezia*, Venice 1961; ÖBL; TAMÁSSY-LÉNÁRT ORSOLYA, *Ein prägendes literaturhistorisches Ereignis des 19. Jahrhunderts. Die Pyrker-Debatte und die Rolle des Grafen Johann Mailáth (1786–1855)*, József Tóth–László V. Szabó (Hg.), *Ereignis in Sprache, Literatur und Kultur. Event in Language, Literatur and Culture*, Berlin 2021, 163–174; VADERNA GÁBOR, *Egyházi karrier és társadalmi mobilitás a 18–19. század fordulóján: Johann Ladislaus Pyrker és Kis János példája*, Egyháztörténeti Szemle 19 (2018) 4: 22–38; VINCZE DÁNIEL, *Eltékozolt Gyöngyök vagy egy sosem volt lebetősség? Adalékok Pyrker János László irodalmi tevékenységéhez*, Palócföld 55 (2009) 59–72; WALTER SAUER, *Ladislaus Pyrker und „Piraterie“ in Nordafrika. Kolonialpropaganda eines österreichischen Dichters im Vormärz?*, Wiener Geschichtsblätter 63–64 (2008–2009) 1: 25–35; WURZBACH; ZIVUSKA JENŐ, *Pyrker László élete és művei*, Besztercebánya 1904.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 466–474.

THOMAS SCHULTE-UMBERG–TENGELY ADRIENN

III.5.4. BÉLIK JÓZSEF (1757–1847)

Szepes, 1824. május 2. – 1847. március 5.

B. 1757. december 1-én született a felvidéki Dezséren (Dežerice SK), sokgyermekes bárói családba. Szülei Bélik András és Skultéry Judit voltak. B. az elemi iskolát Komáromban járta ki. A középiskolát az esztergomi érseki gimnáziumban végezte. 1776-ban felvételt nyert a nagyszombati *Stephaneum* szemináriumba, ahol 1778-ig részesült filozófiai képzésben. A teológiát 1778-ban kezdte a budai Széchényi-szemináriumban, majd eredményei alapján 1779-ben a *Pazmaneumban* folytatta, ahol 1782-ben fejezte be tanulmányait. 1781. március 10-én pappá szentelték az esztergomi Szent István-templomban. Ezután Udvardon (Dvory nad Žitavou SK) káplán, majd 1784-től a pozsonyi generális szeminárium prefektusa lett. Itt 1786-tól morálteológiát tanított, 1790-ben pedig rektorhelyettes lett. 1790. július 24-én Zsigárdon (Žihárec SK) pap, 1808-ban szepesi helyettes főesperes, majd 1809. augusztus 28-án esztergomi kanonok lett. Lelkipásztori kötelezettségei mellett folytatta teológiai tanulmányait, amelyet 1810. augusztus 19-én a pesti egyetemen doktori fokozatszerzéssel zárt. Ezt követően további egyházi hivatalokat nyert el, illetve különféle kinevezéseket kapott: 1811-ben monostori címzetes apát (*Beatae Mariae Virginis de Monostor super Comaromium*), 1818-ban barsi főesperes, 1816–1820 között a pesti Központi Szeminárium rektora, 1819-ben a nagyszombati érseki gimnázium igazgatója lett. 1820. május 16-án, az új prímás, Rudnay Sándor beiktatásakor, B. tartotta az egyik legterjedelmesebb üdvözlőbeszédet. Amikor Rudnay visszahelyezte Esztergomba az érsekség székhelyét, és Nagyszombatban általános helynökséget hozott létre, annak élére 1820. október 5-én az esztergom-szentistváni préposttá kinevezett B-t helyezte. B. 1821-ben fárói címzetes (választott) püspök lett. B. 1822-ben az esztergomi káptalan követeként részt vett a nemzeti zsinaton, amelyen hat másik kanonokhoz hasonlóan zsinati titkári feladatot látott el. I. Ferenc király 1823. október 10-én szepesi püspökké nevezte ki, amelyet XII. Leó pápa november 24-én erősített meg. Püspökké Rudnay érsek szentelte 1824. március 28-án. Beiktatására 1824. május 2-án került sor a szepesi káptalanban; ezáltal ismét be lett töltve a Pyrker püspök Velencébe történő áthelyezése miatt három évig megüresedett püspöki szék.

B-t – ahogy hajdan elődjét, Révay püspököt 1790-ben – az országgyűlés a galíciai–magyar határrendező bizottság elnökévé választotta, amelynek jelentését 1830-ban adta át és nyomtatta ki. Ettől eltekintve püspökként elsősorban a lelkipásztorkodásra irányította figyelmét, messzemenően távol tartva magát a politikai élettől. Nem folytatott hivatali kollégáiéhoz mérhető főúri életmódot. Két alkalommal is vizitálta az egész egyházmegyét, amelyet alátámasztanak a csaknem az összes plébániára vonatkozó terjedelmes akták. Mindezek alapján elődjei, Révay (1799) és Brigido (1813) rendelkezéseivel kapcsolódó, mindenekelőtt a papi fegyelemre vonatkozó intézkedéseket fogantatosított.

A klérushoz szólt 1827. március 1-i, terjedelmes pásztorlevele is, amelyben hangsúlyozta a nőtlenség kötelezettségét és szigorúan megtiltotta, hogy nők tartózkodjanak a plébániákon, beleértve a nőrokonokat is. Az elvilágiasodás megelőzése érdekében úgy rendelkezett, hogy a papok a nyilvánosság előtt mindig „egyházi öltözetben” lépjenek fel; a „világi öltözetet” büntetés terhe mellett megtiltotta. Meghagyta, hogy a papok rendszeresen találkozzanak és generációtól függetlenül tartsanak össze; prédikáljanak „értetően”, és a lelkipásztorkodás során mutakozzanak „bölcseknek” és „alázatosnak”. Gondoskodniuk kellett mindenekelőtt a szegényekről, beleértve a „cigányokat”. A pásztorlevélben erősen kritizálta az egyszerű hívekkel szemben tanúsított „arroganciát”, amely szerinte a papság széles köreiből elterjedt. A plébánosok számára elrendelte a „rezidencia” (helybenlakás) kötelezettségét és a „kánoni investitúra”, azaz az egyházi előírások szerinti hivatali beiktatás szigorú figyelembevételét.

Püspöksége alatt a papképzés szerves részét képezte a kánonjogi oktatás. B. a prédikációkra és a hitoktatásra vonatkozó előírásaival még elődjét, Pyrkert is jelentősen felülmúlta. A plébánosoknak ellenőrizniük kellett a káplánok prédikációit és előzetesen írásban be kellett kérniük azokat. E követelés hátterében a „predikációs kultúra” emelésének szándéka állt. B. ezen felül felszólította a lelkipásztorokat, hogy hétköznapi is prédikáljanak. 1833-ban, a Megváltás 1800. évfordulója alkalmából XVI. Gergely pápa által meghirdetett jubileumi évben B. pásztorlevelet bocsátott ki, amelyben igen pesszimistán ítélte meg a kor gondolkodásmódját. A „racionálizmusból”, a tévesen értelmezett „lelkiismereti szabadságból”, valamint az „idegen kultúrákkal” szembeni meggondolatlan nyitottságból eredő erkölcsi romlásra panaszkodott. Minderre gyógyírként az „igaz” vallást java-

solta, különösen a jubileumi évben megszerezhető búcsúval, amelyekre az egyházmegye számos „szent helye” lehetőséget nyújtott.

B. egyes jótékonyági kezdeményezéseiről a kor sajtója is hírt adott. 1841-ben, miután tűzvész pusztított Hernádfalun (Spišské Bystré SK), a károsultak házainak újjáépítésére fát, téglát és meszet adományozott és megtérítette a kőműves költségeket. 1843-ban a kassai orsolyitáknál két Liptó és két Árva vármegyei nemes lány számára biztosított tanulmányokat. A *Pesti Hírlap* 1846-ban a térségben az alkoholizmus ellen küzdő mértékletességi egyletek fő támogatójaként tartotta számon, az egyletek országos szinten több mint 100 ezer tagot számláltak.

B. több építkezést kezdeményezett és fejlesztette az egyházi infrastruktúrát is: Szepesalmáson (Jablonov SK) 1827-ben, a savniki (Spišský Štiavnik SK) nyári rezidencia területén – a menedékkői lebontott karthauzi kolostor építőanyagából – 1836-ban; Lucskán (Lúčka SK) és Kravjában (Kravany SK) 1837-ben, Szepesteplicen (Spišská Teplica SK) és Csorbán (Štrba SK) 1846-ban építtetett templomot.

A források ellentmondásosak B-nek a Szepességben nagy számban élő evangélikusokkal szembeni magatartásáról. 1833-ban arról jelentettek, hogy a kevés katolikus lakta úgynevezett német Szepességben vizitációk vagy bérmutak alkalmával az evangélikus magisztrátusok és bíróságok tiszteletüket tették nála. A városokban az evangélikus lelkészek is üdvözölték, cserébe B. a katolikus papokat ugyancsak egyetértésre bátorította. Ugyanakkor B. 1841-ben tiltakozó levelet írt a vármegyének az úgynevezett vegyesházasságokkal kapcsolatos határozata miatt, amit azonban megválaszolatlanul félretettek.

B. példaképéhez, Rudnay primáshoz hasonlóan támogatta a szlovák nyelvű értelmiség nemzeti és kulturális ébredését, többek között a Bernolák Antal (Anton Bernolák) körül csoportosuló, generációkon átívelő irodalmi kört. Felkarolta az 1834-ben alapított Szlovák Nyelv és Irodalom Kedvelőinek Egyesületét, amelynek élén Kollár János (Ján Kollár) szlovák evangélikus lelkész és szlavista állt. Az egyesület célja a szlovák nyelvű sajtó és irodalom támogatása és szlovák nyelvű iskolák alapítása volt.

B. terjedelmes könyvtárat hagyott hátra. 1836-ban megszerezte a Hamulják Márton (Martin Hamuljak) nyelvtudós által szerkesztett *Zora* című folyóirat 500 példányát. B. nevéhez fűződik az 1838-ban Lőcsén (Levoča SK) kiadott *Fialka* című énekeskönyv is.

Az időközben igen megöregedett B. 1846-ban kieszközölte Andujar János nagyprépost általános helynöki kinevezésének királyi megerősítését. B. 1847. március 5-én halt meg, életének 90. évében. A magát főként lelkipásztornak valló püspököt kérésére nem a székesegyház kriptájában, hanem az általa klasszicista stílusban építtetett szepesalmási Szent Mária Magdolna-templomban temették el.

• *Művei*: *Ser. ac Rev. Hungariae et Bobemiae regius haered. Princeps archi-dux Austriae, D. Carolus Ambrosius, archiepiscopus Strigoniensis etc. Oratione funebri laudatus*, Budae 1809; *Animadversiones in libellum: de potestate et juribus status in bona ecclesiae et clericorum*, Budae 1811. • *Források*: *Österreichischer Beobachter* 14. 10. 1830; *Der Bote von und für Ungarn* 11. 1. 1833; *Der Adler* 30. 10. 1841, 13. 5. 1843; *Vereinigte Ofner-Pesther Zeitung* 8. 8. 1841; *Sion* 1846. 3. 11.; *Journal des Österreichischen Lloyd* 14. 5. 1846. • *Irodalom*: IVAN CHALUPECKÝ, s.v. Bélik, Jozef, LKKOS, 81; *Encyklopédia Slovenska* I, 172; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FESL, *Nazionalsynode*; HC VII, 336–337; HRADSKÝ, *Initia progressus*, 521; KOLLÁNYI, 425; JOZEF KÚTNIK-ŠMÁLOV, *Zástoj katolíckej hierarchie v slovenskom národnom a kultúrnom živote in Mons Sancti Martini* I, Ružomberok 1947, 133–137; LÁNYI KÁROLY, *Magyar clerus érdemei* II, Pozsony 1848, 50; MS 1890, 261; NÉMETHY, *Series parochiarum*, 490; N. N., *Chwalo-Spew k Česti Pana Jozefa Bélik biskupa Spišského na Den Mena Swého skrze Duchowenstvo Jabenstwa Orawského obetovní Roku* 1825, Levoča 1825; N.N., *Memoria Basilicae Strigoniensis*, Pestini 1856, 182; PAUER JÁNOS, *Az egyházi rend érdeme Magyarország történetében* III, Székesfehérvár 1847, 362–363; SBS I, 189; *Schem. Scepusien. 1901*, 3; SZINNYEI, I, 796; SAMUEL WEBER, *Zipser Geschichts- und Zeitbilder*, Leutschau 1880, 129; ZAKAR PÉTER, *Mértékletességi egyesületek a kassai egyházmegyében az 1840-es években*, Balogh Judit–Papa József (szerk.), Nemesi és polgári szerepek, reprezentáció és interpretáció, Eger 2016, 224; ZELLIGER, 59; ZUBKO, *Spišskí biskupi*, 28–30.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 576–580.

L'UBOSLAV HROMJÁK–RUPERT KLIEBER szócikkét

fordította: SZIRTES SZÓFIA

lektorálta: TENGELY ADRIENN

III.5.4.A JEKELFALUSY VINCE, JEKELFALUSI ÉS MARGITFALVAI [JEKELFALUSSY] (1802–1874)

Szepes, 1848/49

Székesfehérvár, 1867. május 8. – 1874. május 15.

A Borsod vármegyei Múcsonyban született 1802. május 2-án, ősi eredetű, elszegényedett nemesi családban; négy testvére volt. A Szepes vármegyéből származó Jekelfalussy család IV. László királytól nyert nemességet 1284-ben. J. gimnáziumi tanulmányait Miskolcon végezte; 1816 és 1819 között az egri szemináriumban filozófiát tanult, majd ezt követően 1821-ig ugyanott teológiát. Tanulmányai befejezése előtt Kassán, majd Pesten jogot hallgatott. 1823-tól Nagyszombatban, az esztergomi főegyházmegye növendékeként folytatta teológiai tanulmányait. 1827. augusztus 21-én pap-pá szentelték. Lelkipásztori működését – káplánként – a csallóközi Vásárúton (Trhová Hradská SK) kezdte, majd 1829/30 folyamán Érsekújvárott (Nové Zámky SK) folytatta. 1830-tól Rudnay Sándor esztergomi érsek udvari káplánja, a primási iroda iktatója volt. Udvari káplánként 1830-ban részt vett V. Ferdinánd magyar királyá koronázásán.

Az esztergomi főegyházmegye 1831. évi schematizmusa szerint protokollista, ekkor már filozófiai doktorátust szerzett. 1834-ben Esztergom és Hont vármegyék ülnöke volt. 1832-ben plébános a primási kegyuraság alá eső, három filiával is rendelkező, a honti főesperességhez tartozó Füzesgyarmaton. 1833-tól Párkány (Štúrovo SK), 1835–1842 között Rimóc (nógrádi főesperesség) plébánosa volt. Itt 1836-ban kolerajárvány pusztított, amely sok áldozatot követelt: ebben az évben összesen 76 temetés volt a körülbelül 1200 katolikus hívőt számláló községben, ebből 23-an kolerában haltak meg két hónapon belül. Az ezekből az évekből fennmaradt két egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint J. tudott magyarul, németül, szlovákul és latinul. Előkelő származása, kiváló képzettsége ellenére megmaradt egyszerű, alázatos papnak, aki híveit megértő bánásmóddal gondozta, és a nehéz időkben készségesen segítette. Mindez olyan mély nyomokat hagyott a környéken, hogy évek múltával se tűnt el annak emléke. 1841-ben kerületi esperes, 1842-ben a pozsonyi társaskáptalan, 1844-ben az esztergomi főkáptalan kanonokja lett. Az úgynevezett *Croquis aus Ungarn* (Lipcse 1843) névtelen liberális szerzője szerint J. olyan pap, „akinek európai műveltsége messzemenően elüt kollé-

gái skolasztikájától.” 1848-ban a Jó s Olcsó Könyvkiadó Társulat, 1852-ben a Szent István Társulat alapító tagjai között találhatjuk. 1846-ban a Helytartótanács tanácsosa lett almissi választott püspöki címmel. A Helytartótanácsban a dunántúli egyházi ügyek referense lett, beleértve az iskolaügyet is. Terjedelmes beszámolói ékesen mutatják, hogy milyen lelkiismeretesen és komolyan teljesítette hivatását. Ezek a beszámoló jelentések a térkép hűségével és pontosságával tükrözik vissza a kor szellemi, erkölcsi és gazdasági képét.

Ferdinánd király az új magyar kormány javaslatára 1848. június 25-én szepesi püspökké nevezte ki. Ahogy ebben az évben más kinevezések, úgy J. pápai megerősítése is – több okból – elhúzódott. A bécsi apostoli nunciatúra a többi, J-val egyidőben kinevezett püspökhöz – Hám János szatmári püspököt esztergomi érsekké, Magyarország prímásává, Lonovics József csanádi püspököt egri érsekké, Horváth Mihályt csanádi, Karner Antalt székesfehérvári püspökké nevezte ki ugyanekkor az uralkodó – hasonlóan elindította J. kánoni vizsgálatát is. J. Lonovics Józseffel együtt 1848 októberében Pesten tette le az előírt Hitvallást Hám János „szatmári püspök és kinevezett esztergomi érsek” előtt. Országgyűlési engedéllyel Kassára ment, ahol hozzáfogott hivatali feladatai ellátásához. Politikai szempontból tartózkodóan viselkedett, a magyar kormánynak nem adott okot a kritikára, az udvarban azonban viselkedése miatt egyre inkább kegyvesztetté vált. „Kossuth bizalmasai és buzgó követői” között tartották számon, és felróták neki, hogy Horváth püspökkel együtt az országgyűléssel párhuzamosan ülésező főpapi konferenciák és a Honvédelmi Bizottmány közötti „hírvivőként” tevékenykedett. Azt is felróták neki, hogy három hivatali kollégájával együtt végig jelen volt az országgyűlésen, és annak feloszlása után is Pesten maradt, továbbá, hogy a Habsburgok trónfosztásáról szóló 1849. április 14-i dekrétumot közzétette, *Te Deum*-mal ünnepelte, végül Windischgrätz csapatainak pesti bevonulása előtt visszatért püspöki székéhez. Az új király, Ferenc József ezért visszavonta J. kinevezését, hasonlóan Hám esztergomi, Lonovics egri érseki és Horváth csanádi püspöki kinevezéséhez, amihez megfelelő ürügyként szolgált az elmaradt szentszéki megerősítés. J-t 1849. szeptember 11-én Bécsben letartóztatták és internálták: több hónapig Pozsonyban, Pesten és Kassán raboskodott. Bár Michele Viale-Prelà nuncius ezt az eljárást túl szigorúnak tartotta, úgy vélte, J-től nem várható gyümölcsöző egyházkormányzás a külsőségekhez és a fény-

űző udvartartáshoz való vonzódása miatt. 1850-ben Záboszy László személyében más kapta meg a szepesi püspöki kinevezést. Mivel J. fölött soha nem mondtak ki ítéletet, ideiglenesen házi fogságban volt egy osztrák kolostorban, majd kiszabadult és 1860-ig visszavonultságban élt a felső-ausztriai Gmundenben, végül Bécsben. A Vallásalapból évi 4000 forintot kapott. 1864 tavaszán Bécsben ő temette el Korizmics Antal választott püspököt, aki a Magyar Udvari Kancellárián – annak visszaállítása óta – udvari tanácsosként és egyházügyi referensként működött.

A politikai enyhülés idején hazatérhetett. 1866. szeptember 14-től a pozsonyi társaskáptalan prépostja lett. A már halálos beteg Scitovszky hercegprímás ragaszkodott hozzá, hogy maga iktassa be és eskesse fel Esztergomban, ez volt az utolsó ilyen jellegű hivatali tevékenysége. J. választott püspökként ismét az országgyűlés főrendi házának tagja lett, e minőségében részt vett például az uralkodónak címzett újévi felirat körüli politikai vitában, azt ígérve, hogy az uralkodó személyes jogait „utolsó csepp véréig” védeni fogja. J. ezután hamarosan kompromisszumos jelölt lett Farkas székesfehérvári püspök megüresedett hivatalára, miután két esélyest kizártak a jelöltek közül. A főpásztorok többsége Bíró Lászlót szerette volna erre az állásra, akiről a nuncius már Rómának is jelentést tett, a visszaállított Udvari Kancellária azonban elvetette személyét. Helyette Lipovniczky István mellett szállt síkra, akit azonban az uralkodó nem fogadott el. Az Udvari Kancellária erre a 64 éves J-t mutatta be, mint aki kellő tekintéllyel és energiával rendelkezik ahhoz, „hogyan helyreállítsa az erősen szétszilált egyházi viszonyokat, emellett hasznos szolgálatot tegyen a magyar országgyűlésen.” Kinevezésére 1866. november 19-én került sor, IX. Pius 1867. február 22-én szentesítette Ferenc József döntését. Ezzel J. volt az egyetlen püspök, akit az úgynevezett 1858-as kormányzat nevezett ki. Püspökké szentelését Simor János prímás végezte Győrben, 1867. május 5-én. J. három nappal később, május 8-án ünnepélyes keretek között foglalta el székét. A következő hónapban a püspöki kar tagjaként ő is jelen volt a királyi pár koronázásán (Buda, 1867. június 8.), ami a Habsburg-uralkodóház és a magyar nemzet kibékülését szimbolizálta. Az országgyűléseken való aktív részvétele, majd hosszú római tartózkodásai miatt csak kevés időt töltött egyházmegyéjében. Főpásztori kötelezettségeinek ennek ellenére igyekezett eleget tenni. A káptalanban és több esperességben kánoni látogatást tartott és hét évig tartó kormányzása alatt az egyházmegye minden egyes plébániáján bér-

mált. Bár a katolikusok száma ekkoriban közel 18 000 fővel nőtt, mindössze egyetlen új plébániát létesített. Szokásos módon adakozott jótékony és kulturális célokra, támogatta többek között az idős papok intézetét, a kórházakat, valamint a Tudományos Akadémiát.

J. kiemelt szerepet játszott az I. Vatikáni Zsinaton (1869–1870) és az azzal kapcsolatos élénk nyilvános vitában. Kezdetben osztotta a magyar püspöki kar véleményét, amely nem utolsó sorban a kormány nyomására elutasította a tárgyalt dogmákat (a pápai primátust és a pápai tévedhetetlenségről), 1870. március végén azonban áttért a többségi párthoz. Ő volt az egyetlen magyar püspök, aki ott maradt a július 18-i, döntő IV. szesszió és az új tétel mellett szavazott. Ő maga egyetlen terjedelmes zsinati beszédet tartott, 1870. február 4-én. Ebben a papi fegyellemmel kapcsolatos kérdéseket fejtett ki, követelte többek között a nyilvános színházak látogatásának tilalmát és felhozta a paplakokban tartózkodó nők témáját. Egy másik programadó beszédet is előkészített a pápai primátus tárgyában, ám – miután a vita július 4-én nyugvópontra jutott – ezt már nem tudta megtartani. Kérte, hogy a beszéd kerüljön a zsinati dokumentumok közé mint *oratio habenda sed non habita* („tervezett, de meg nem tartott beszéd”). Tudva, hogy hazájában heves vita támadt, amelyet nem utolsó sorban az ő magatartása váltott ki, a zsinat után is Rómában maradt, és a Szentszéknél kért feladatot. IX. Pius 1870 novemberében kinevezte a püspökök és szerzetesek kongregációjának *consultor*ává (tanácsadó). Mariano Falcinelli Antoniacci bécsi nunciussal (1863–1874), Simor hercegprímással, valamint a halálos beteg Eötvös József kultuszminiszterrel és Pauer János általános helynökkel 1871 januárjában levélben közölte, hogy ki akarja hirdetni a zsinati határozatokat. Még mielőtt a kormánytól megkapta volna a választ, elrendelte, hogy 1871. március 3-án ünnepélyes keretek között – harangszó, *Te Deum* és ájtatosságok kíséretében – az egész püspökségben hirdessék ki a határozatokat. Ő maga a hónap végén visszatért Magyarországra. Schopper rozsnyói ordináriustól és más püspököktől eltérően, akik a határozatok kihirdetésének diszkrét módját választották, J. ezzel provokatív módon figyelmen kívül hagyta a kormány figyelmeztetéseit, miszerint pápai hirdetményeket Magyarországon csak királyi beleegyezéssel (*placetum regium*) szabad közzétenni. A felháborodott sajtó- és parlamenti ellenzék J. viselkedésében alkalmat látott az éles egyházkritikára, indítványozta minden alapítványi pénz megvonását és hevesen követelte J. megbüntetését. Az ezzel kapcsolatos indítványokat csak szűk több-

séggel lehetett megakadályozni. A kedélyek megnyugtatóására a kormány azt javasolta, hogy az uralkodó formálisan rója meg J-t. Ferenc József azonban nem akart részt venni a vitában, és az ügyet Andrássy Gyula magyar miniszterelnökre (1867–1871) hagyta. Andrássy J-t 1871. szeptember 11-re beidézte a budai várba, és az ünnepi ruhába öltözött katolikus miniszterek jelenlétében közölte vele a király rosszallását. Eddigi ismereteink szerint ez volt az egyetlen olyan eset a vizsgált korszakban, amikor egy magyar főpásztor ilyen jellegű ünnepélyes rendreutasításban részesült, így az esetnek az ország határain túl is híre kelt. J. levelet írt a királynak, amelyben hűségét hangsúlyozta, válasz azonban nem érkezett.

Szándékos engedetlensége J-t a szigorú egyházi körök vezéralakjává tette. Saját papsága és egyházmegyéjén kívüliek is szolidaritásukat fejezték ki neki címzett írásaikban, köztük a harcos linzi püspök, Franz Rudigier († 1884) is. IX. Pius pápa két nagyméretű festményt ajándékozott neki, és 1872-ben pápai trónállóvá nevezte ki. Ettől függetlenül a nyilvános támadások miatt J-nak nem volt tovább maradása hazájában. Egészségi állapotára hivatkozva utolsó éveit Rómában és Ischián töltötte. A hivatali teendőket és a lelkipásztori feladatokat nagyrészt Pauer János általános helynökre bízta, akit kérésére segédpüspökké neveztek ki. 1874-ben, még utoljára délre utazott, hogy Ischia szigetén reumáját kezeltesse. Egészségi állapota azonban hirtelen megromlott, ezért Rómában maradt, ahonnan még egyszer pásztorlevélben fordult híveihez. Május 15-én, életének 72. évében hunyt el. Holttestét végakarata szerint vasúton Magyarországra szállították. Május 28-án Peitler váci püspök vezetésével, hozzávetőleg 80 pap jelenlétében a székesegyház altemplomában temették el. J. pápa iránti hűségére utalva Pauer káptalani helynök ekkor megjegyezte, hogy J. teste ugyan magyar földben nyugszik, de a szíve Rómában maradt. Hogy ezt a valóságra vagy szimbolikusan értette-e, ma már nem lehet megállapítani. Adriányi Gábor egyháztörténész összefoglalóan kevésbé hízelgően összegezte J. működését: úgy véli, J. „kevés érdemet” szerzett, a zsinaton tanúsított magatartásában és később is „egy gyenge, ingadozó ember határozatlansága és tanácstalansága” nyilvánult meg.

• *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, V, 465–466. • *Források*: SzfvPL No. 1489–1497 (kéziratok), Litt. Enc. 1867–1875, No. 204, 5642, 5731; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Wiener Zeitung* 12. 4. 1866; *Die Debatte und Wiener Lloyd* 21. 10. 1866;

Das Vaterland 20. és 25. 12. 1866; *Wiener Kirchenzeitung* 30. 9. 1871. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Bach korszak*, 26–29; ADRIÁNYI, *Vaticanum*; BÁRÁNY ZSÓFIA–TÓTH TAMÁS, *Ungarische Bischöfe auf dem politischen Spielfeld in der Revolutionszeit 1848–1849. Annullierte National-synode(n) und annullierte Bischofsnennungen*, *Annuario Historiae Conciliorum* 46 (2014) 319–338; FORINTOS, *A székesfehérvári püspökség adattára*, 20–30; HC VIII, 84–85; HERMANN EGYED, *A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolutizmus idejében*, Gödöllő 1932; KATUS LÁSZLÓ, *Az I. Vatikáni Zsinat az újabb történeti kutatások tükrében*, *Ecclesia semper reformanda et renovanda. Katus László egyháztörténeti tanulmányai és cikkei* (szerk. Gőzsy Zoltán–Varga Szabolcs–Vértesi Lázár), Pécs 2007, 223–245 [lásd még: Mérleg 38 (2002) 2. sz. 195–215]; KÁLMÁN JÁNOS, *Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspök és a vatikáni zsinat*, Teológiai doktori értekezés, kézirat [1930 körül], Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, IX.8., No. 1615; KÁROLY, *Fejér Vármegye I*, 439–441; LAKATOS ANDOR, *Jekelfalussy Vince székesfehérvári püspök és az I. Vatikáni Zsinat*, *A Székesfehérvári Egyházmegye ünnepi névtára 2020* (szerk. Mózessy Gergely–Pestiné Paics Marianna), Székesfehérvár 2020, 21–35; LAJOS LUKÁCS, *The Vatican and Hungary 1846–1878. Reports and correspondence on Hungary of the Apostolic Nuncios in Vienna*, Budapest 1981; MENDLIK ÁGOSTON, IX. *Pius római pápa és magyar püspöki kar, vagyis főpapok és egyháznagyok életrajzgyűjteménye*, Pécs 1864, 147; MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus egyház és állam 1848–1849-ben*, Budapest 1928, 229–230; MILCSINSZKY ALAJOS, *Jekelfalussy Vince (1867–1874)*, *Schem. Alba-regalen*. 1977, 105–110, 1983, 14; MKL V, 718; PAUER, *Historia*, 315–318; SCHATZ, *Vaticanum I; Schem. Alba-regalen*. 1869–1875; *Schem. Alba-regalen*. 1967, 17; *Schem. Strigonien*. 1817–1845; SZARKA, *A székesfehérvári*, 335–336; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; TÓTH TAMÁS, *Hungaria Rómából. Tanulmányok az új- és jelenkori magyar egyháztörténelemből*, Budapest 2021, 137–147; TÖRÖK–LEGEZA–MÓZESSY, *Jubilaeum*, 42–43; ZAKAR PÉTER, *Lelkészekre kiszabott börtönbüntetések a pesti cs. kir. hadbírószágon 1849–1854*, *Egyháztörténeti Szemle* 21 (2020) 3. sz. 37–53; ZAKAR PÉTER, *A katolikus püspöki kar cseréje (1848–1852)*, *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. században* (szerk. Csibi Norbert–Forgó András–Gőzsy Zoltán), Pécs 2021, 13–41; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 182–187.

MARTÍ TIBOR

III.5.5. ZÁBOJSZKY LÁSZLÓ [ZABOJSKY, ZABOYSKY] (1793–1870)

Szepes, 1851. július 20. – 1870. szeptember 11.

Z. 1793. május 31-én született Eperjesen, Zábojszky Péter polgármester, szenátor és Krepp Margaréta gyermekeként. A gimnáziumot Eperjesen és Sátoraljaújhelyen végezte. Ezt követően bölcseletet tanult Kassán és Nagyszombatban, majd teológiát Nagyszombatban és Pesten, ahol teológiai doktorátust szerzett. 1816. június 7-én szentelték pappá. Ugyanebben az évben Brigido, majd Pyrker szepesi püspök titkára lett, akit, miután 1820-ban pátriárkává neveztek ki, Velencébe is elkísért. Z. 1824-ben visszatért a szepesi egyházmegyébe és titkárként Bélik püspök szolgálatába állt. 1828-ban felkai (Vel'ká SK) plébánosként, majd 1833-tól felkai esperesként működött. 1832-ben szentszéki ülnök lett, majd 1833. június 2-án a szepesi káptalan tiszteletbeli kanonokjává nevezték ki. 1840. április 23-tól iglói (Spišská Nová Ves SK) plébános és lőcsei (Levoča SK) esperes. 1849/50-től az egyházmegye tanfelügyelője és tanügyi tanácsos.

Már Pyrker püspök titkáráként, de mindenekelőtt iglói plébánosi működésétől kezdve élénk kapcsolatban állt a szlovák nemzeti mozgalommal. Ez az irányultsága nem utolsó sorban Chlebák Mihály káplánra volt visszavezethető, aki felkeltette Z. érdeklődését Stúr (Štúr) Lajos író és képviselő eszméi iránt. Stúr mozgalma fogalmazta meg először Szlovákia autonómiájának programját és a szlovákok számára a magyarokéval egyenlő politikai jogokat követelt. Z. elismert hitszónok volt. Miután az 1848-as forradalom során eltörölték a tizedet, amely addig a szepesi papság legfőbb jövedelemforrása volt, Z. kiállt a papság megélhetésének újraszabályozása érdekében. A magyar hazafi Jekelfalusy lemondatása után a király 1850. április 2-án (a HC adata szerint 6-án) Z-t nevezte ki szepesi püspöknek, amelyet a pápa 1850. szeptember 30-án erősített meg. Z-t Scitovszky hercegprímás javasolta Karl Geringer sürgetésére. A Magyarországon korlátlan hatalommal felruházott Haynau tábornagy polgári helyetteseként működő, a fiatalabb magyar klérussal jó kapcsolatban álló Geringer azt remélte, hogy Z. „olyan befolyással lesz a szláv lakosságra, amely megfelel a kormány baráti szándékának”. Z. hivatalba lépése feltételül állítolag a papság jövedelmének újraszabályozását kérte a császártól és a nunciustól, ellenkező esetben a papok „bajtársa” (*socius dolorum*) akart volna maradni. Kinevezése minden-

esetre a bécsi udvarnak az 1848-as események által meghatározott új nemzetiségpolitikája jeleként, illetve a szlovák lakosság lojalitása elismerésének aktusaként értelmezhető. Moyzes besztercebányai és KollárCsik rosznyói püspöki kinevezésének sorába illeszkedik és nagy visszhangja volt az egykorú szlovák nyelvű sajtóban. Z. a várakozásoknak megfelelően a bécsi udvar elképzeléseit valósította meg, annak kiszolgálója lett. Püspökké Michele Viale-Prelà nuncius szentelte 1851. május 25-én a bécsi kapucinus templomban. Ünnepeles szepesi beiktatása 1851. július 20-án volt. A szentelésről és első pásztorleveleiről szóló jelentésében a nuncius Z. buzgalmát és a Szent-szék iránti elkötelezettségét dicsérte, ugyanakkor a Szentszék szempontjából kifogásolta a kánonjogi gyengeségeket.

Z. közel húsz éves püspöki működését erősen meghatározta az a törekvése, hogy a lelkipásztori feladatokat ellátó papság anyagi feltételeit biztosítsa, a papok nagy részének egzisztenciája ugyanis veszélyben forgott a papi jövedelmekről szóló megállapodás hiánya miatt. Z. 1850. decemberben és 1863. februárban a szükséghelyzetre való tekintettel a kormánytól 61 ezer forint általánosszerű ideiglenes segélyt szerzett. Mivel az addigi besorolások nem voltak megfelelőek, egy titkos szavazással kiállított, kilenc papból álló testület feladata lett, hogy a székeskáptalannal egyeztetve tervet készítsen az összeg igazságos elosztására. Z. az összeg egyik részét azonban oktatási célra különítette el azzal a céllal, hogy jól képzett tanárjelölteket kisegítőként állíthassanak olyan tanárok mellé, akik „fontos feladatuknak nem képesek teljességgel megfelelni”. Z. ezenfelül arra buzdította a székeskáptalant, hogy egy stallumot áldozzon a tanítóképzőre. Amikor 1866-ban az egyébként sem kielégítő pénzügyi szabályozások ismét megkérdőjeleződtek, Z. az egykori kolostorhoz és a püspöki kastélyhoz tartozó savnikai (Spišský Štiavnik SK) uradalom jövedelmeit egyházmegyei célokra áldozta. Az ezeken lévő terhek törlése után ezekből kellett viselni a püspökség igazgatásának költségeit, a maradék azonban a szükséglet szenvedő papságot illette. E rendelkezést a kor egyes sajtóorgánumai tévesen úgy értelmezték, hogy Z. visszavonult egy kolostorba és onnan kormányozza a püspökséget.

Ettől eltekintve Z. működését meghatározták a kor politikai, etnikai és vallási feszültségei, amelyekre rendszerint évente közzétett pásztorleveleiben reagált. Már az első, 1851. július 28-i írásában pásztorációs programot fejtett ki. Az etnikai feszültségeket az egyház egyetemességének hangsúlyozásával igyekezett oldani. Írásában hangsúlyozta, hogy a népcsoportok

törvényesen formálnak igényt szabadságjogokra, ugyanakkor elítélte a „mértéktelen” nacionalizmust, amelyet a konfliktusok és forradalmak „tűzhelyének” tartott. Felszólította a papokat, hogy a lelkipozíció érdekében lehetőség szerint tartsák távol magukat a politikai élettől és az „evilági” törekvésektől és folytassanak szerény életmódot. Írásában konkrétan felszólalt azon törekvés ellen is, amelynek célja Magyarország számára saját pápai képviselő kieszközlése volt. Az állam beavatkozását a nagyrészt egyházi fenntartású iskolarendszerbe az „egyházi szabadság” megcsonkítása-ként értelmezte. Ezen alapelveknek megfelelően Z. a következő években megpróbálta csökkenteni az egyházmegyében az etnikai feszültséget; ennek érdekében minden népcsoportra tekintettel volt. Ebben a vonatkozásban befolyásolta mindenekelőtt a papképzést és az iskolarendszert.

A papképzés területén Z. hivatalba lépésekor nagy kihívás előtt állt, ugyanis 1848 után veszélybe került a tanulmányi alap és ezáltal a szeminárium finanszírozása. Az egyházmegye minden papját hozzájárulásra kötelezte annak érdekében, hogy 1851-től ismét működtetni lehessen a szemináriumot. A forradalom hónapjaiban Kohút József papjelölt és Hýroš István (Štefan) történész professzor által a szemináriumban szított szlovák „nacionalista szellem” 1851-ben alább hagyott, mivel előbbi szentelése után távozott, a történelmet pedig ettől az évtől kezdve Grusz Sándor tanította. Z. szerint sakkban kellett tartani a klérus, illetve a felsőbbéves diákok körében érzékelhető „nacionalista” tendenciát. Mindemellett azonban a püspök megkövetelte papjaitól, hogy híveik anyanyelvét ismerjék. A szemináriumban és a lőcsei gimnáziumban is bevezették a szlovák tantárgyat. Ezen felül a szemináriumi képzés régészettel bővült, amelyet Vajdovszky János művészettörténész, egykori *Frintaneum*-növendék oktatott. Z. az 1852. és 1854. évi sematizmusokban a szepesi prépostság történetét taglaló szemelvényeket jelentetett meg.

Z. kizárólag a szlovák nemzeti mozgalom „császárhű” irányzatát és annak különösen az oktatás terén kifejtett kulturális törekvéseit támogatta. Ennek megfelelően 1852-ben elrendelte, hogy az egyházi iskolákban latin helyett a nép nyelvén folyjon az oktatás. Ez a szepesi káptalan tanárképző intézetében a szlovák tanítási nyelv bevezetését jelentette. Mindemellett Lőcsén tanítónőképzőt alapított, amelyet később róla neveztek el. Az iskolarendszer reformálását célzó törekvéseinek csúcspontját a szepesi egyházmegye iskolai alapszabályzatával kapcsolatos, 1870-ben megjelentetett könyve képezte. Ebben

felszólalt a tanárok és a diákok műveltségének emelése, valamint a diákok anyanyelvének tisztelete ügyében. Hogy a szegények számára is lehetőség nyíljon a középiskolai képzésre, 1852-ben Lőcsén megalapította az *Alumneumot*, amely hetven diák számára biztosított ingyenes ellátást. Évente harminc diákot támogatott ösztöndíjjal, és további 600 forintot áldozott nehéz szociális helyzetben lévő hallgatók támogatására. A szorgalmas diákok és kiváló tanárok számára jutalmat helyezett kilátásba. A lőcsei kisszeminárium diákjaihoz való kötődését azzal fejezte ki, hogy rendszerint körükben ünnepelte névnapját. 1852-ben ebből az alkalomból latin nyelvű himnuszt írtak. A lőcsei gimnazistákat ezenfelül tárgyi adományokkal, könyvekkel, élelmiszerekkel és ruházattal is támogatta. Lányok gyakorlati képzése céljából Kassán és Iglón internátust létesített. Társadalmi és kulturális elkötelezettsége megmutatkozott többek között vagyontalan papok és tanítók, illetve azok özvegyeinek megsegítésében, Eperjesen a Keresztelő Szent Jánosról elnevezett ruszin egyesület, a *Slovenský učiteľ* (*Szlovák Tanár*) című folyóirat, valamint a znióváraljai (Kláštor pod Znievom SK) szlovák katolikus gimnázium támogatásában. (Utóbbit – két hasonló iskolával együtt – a kormány 1875-ben bezárta.)

Z. részt vett a politikai életben; támogatta a szlovák nemzetnek a turóc-szentmártoni (Martin SK) szlovák „nemzetgyűlésen” 1861. június 26-án megfogalmazott memorandumát, amely a felvidéki szlovákok számára politikai autonómiát, a közigazgatásban és az iskolákban pedig a szlovák nyelv bevezetését követelte. Hýroš István (Štefan) papnak engedélyezte, hogy tagja legyen a Budára és Bécsbe induló szlovák küldöttségnek, amely e követeléseket elő kívánta adni a Helytartótanácsnak, illetve a császárnak. Z. volt a felvidéki püspökök közül az egyetlen, aki csatlakozott beszercebányai kollégájához, Moyzes kezdeményezéséhez, hogy megünnepelje Szent Cirill és Metód a morva fejedelemségbe érkezésének (863) millenniumát. Ebből az alkalomból 1863. június 18-án körlevelet tett közzé, amelyben leszögezte, hogy „a közös eredetnek és a nyelvrokonságnak is megvannak a jogai”, „amelyet illik tisztelni”; egyúttal óva intett a nemzeti érzülettel való visszaéléstől. A feszültséggel terhelt nyilvános vitában Z. mérsékletre intő felszólításait a magyar körök a szlovák aktivisták rendszabályozásaként értelmezték, és nemzeti céljaikra használták fel. Az ünnepségre a szepesi egyházmegyében 1863. július 5–12. között került sor. Z. eszméiért és céljaiért határozottan kiállt a politikai küzdőtérén és a magyar képviselőházban is.

Z. közben tartotta az egyházmegye gazdasági kormányzását is; egész vagyonát a püspökségre hagyta. Püspöksége alatt nagyobb építkezéseket nem valósított meg. A szepesi dómban restauráltatta a Zápolya-kápolna gótikus oltárát. Papsága 50 éves évfordulóját 1866-ban ünnepelte a szepesi káptalan szemináriumában. Az I. Vatikáni Zsinatról, amelyen szerint „Krisztus egyháza a hitetlenség ellen harcol” majd, 1869-ben körlevélben tájékoztatta az egyházmegyét; maga azonban egészségi okból nem tudott rajta részt venni. Saját jövedelméből azonban 1000 aranyfrankot küldött Rómába személyes péterfillér gyanánt.

A liberális sajtó Z.-val kapcsolatos egyik utolsó híre szerint a püspök 1870 tavaszán állítólag tiltakozott az ellen, hogy az evangélikus Szepesbélán (Spišská Belá SK) harangozhassanak, pedig azt Eötvös József vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelet útján engedélyezte. Z. váratlanul halt meg 1870. szeptember 11-én, 78 évesen a savniki püspöki kastélyban. Szeptember 15-én temették el a szepesi Szent Márton székesegyházban. Személyével a latin nyelv, a közös kultúra és a nemzetek feletti társadalmi kapcsolatok mint összekötő elemek meglétét feltételező, régi magyar „soknemzetiségi” koncepció egyik utolsó képviselője szállt sírba.

• *Művei: Epistola pastoralis Ladislai Zaboysky [...], 1851; Vota Domino Ladislao Zaboysky episcopo [...], Leutschoviae 1852; Pastiersky list biskupa spišského obľadom štyridsat' dňového pôstu knázoj svojej biskupie v latinčine vydaný, Cyril a Metod XII (1861) 10; Ladislav z Milosrdenství Božího a Apoštolskej Stolice Milosti Biskup Spišský [...], Levoča 1863; Proseuction Ladislav Zaboysky episcopo Scepusiensi VII. id. Jun. 1868 dum sacerdotii jubilaum a seminario Scepusiensi dicatum, Leutschoviae 1866; Ústavy pre školy spišskej diecézy, Levoča 1870.* • *Források: ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; JÁN NÁLEPKA, Sláwospew ke Prowodnému Uvádžánu Najoswitenejšého a Najwelebnějšého Pána Ladislava Zabojszkyho [...], Levoča 1851; JÁN NÁLEPKA, Blabozpěv ku úvodu Ladislava Zabojszkyho na bodnosť biskupa spišského dne 20. července 1851, Levoča 1851; Radostný ples k uvítaniu Ladislava Zabojského, Cyril a Metod 12 (1862) 28; K slávnym meninám Ladislava Zabojského (Rozpomienka na tisícročie), Cyril a Metod 19 (1869) 14; 23; Nevinnosť. Báseň p. Ladislavovi Zabojskému venovaná k 76 ročným meninám, Cyril a Metod 19 (1869) 16; 23; Všetko pomínie, jediná čnosť nezhyne. Báseň Ladislavovi Zabojskému venovaná, Katolícke noviny 8 (1856) 28; Dr. Ladislav Zabojský biskup spišský 1850–1870, Katolícke noviny 16 (1885) 22, 24; Salzburger Kirchenblatt 3. 2. 1853, 10. 4. 1866, 22. 9. 1870; Neue Freie Presse 10. 5. 1870.* • *Irodalom: ADRIÁNYI, Bach korszak, 48–49, 62, 91; HC VIII, 504; EMILIA HRABOVEC, Zwischen Nation und Religion, Thron und Altar: Der slo-*

wakische Katholizismus in der „Ära Bach“, Dušan Kováč–Arnold Suppan–Emilia Hrabovec (Hg.), *Die Habsburgermonarchie und die Slowaken 1849–1867*, Bratislava 2001, 79–109; HRADSKÝ, *Initia progressus*, 540–541; Kultúra 7 (1935) 202–209; JOZEF KÚTNIK ŠMÁLOV, *Zástoj katolíckej hierarchie v slovenskom národnom a kultúrnom živote*, Mons Sancti Martini I, Ružomberok 1947, 149–155; LUBOMIR V. PRIKRYL, s.v. *Zábojský, Ladislav*, LKKOS, 1501–1502; SBS VI, 383–384; *Schem. Scepusien. 1901*, 3–4; IMRICH SEDLÁK, *V čiertäžiach búrok*, Martin 2001, 197–201; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; SZINNYEI, XIV, 1685; WURZBACH; ZAKAR PÉTER, *Katolikus püspökök kinevezésének minisztertanácsi báltere Magyarországon, Erdélyben, a Temesi Bánságban és a Szerb Vajdaságban I. (1848–1850)*, Aetas 30 (2015) 4: 98–119; ZUBKO, *Spíšskí biskupi*, 32–34.

- KLIBER, *Bischofslexikon*, 580–584.

LUBOSLAV HROMJÁK–RUPERT KLIBER szócikkét

fordította: SZIRTES ZSÓFIA

lektorálta: TENGELY ADRIENN

III.5.6. SAMASSA JÓZSEF (1828–1912)

Szepes, 1871. augusztus 27. – 1873. július 25.

Eger, 1873. október 26. – 1912. augusztus 20.

bíboros 1905. december 11. (a római S. Marco presbiter bíborosa 1906. december 6.)

1828. szept. 30-án született Aranyosmaróton (Zlaté Moravce SK), a 18. század folyamán vélhetően Itáliából betelepült, majd elmagyarosodott családba. Apja Samassa János érseki uradalmi jószágigazgató, anyja Krchnyák Teréz. Az elemi és középiskolákat Nyitrán (Nitra SK), Léván (Levice SK) és Esztergomban végezte. 1843-ban lépett egyházi pályára, először a pozsonyi *Emericanumba*, egy év után a nagyszombati papnevelő intézetbe került, majd kiemelkedő képességei folytán 1847-ben a bécsi *Pazmaneumban* folytatta tanulmányait. 1848/1849 politikailag zaklatott hónapjait szülővárosában töltötte, ahol névtelen hazafias cikkeket írt. 1852. július 23-án szentelték pappá. A nagyszombati gimnáziumban tanított klasszikus nyelveket. 1857-ben kinevezték a pesti Központi Szeminárium tanulmányi felügyelőjévé. 1859–1861-ben az esztergomi szemináriumban tanított, majd 1861-től a pesti egyetem tanárává nevezték ki.

1862-ben Bécsben teológiai doktorátust szerzett, disszertációja azonban nem ismert. 1869-ben címzetes földvári apáti (Dunaföldvár), 1870-ben esztergomi kanonoki kinevezést kapott.

1869-ben az aranyosmaróti kerület (Bars vármegye) országgyűlési képviselőjévé választották. Képviselőként a Deák-párthoz csatlakozott, 1869-ben Eötvös József kultuszminiszter a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban osztálytanácsossá nevezte ki. Politikai beszédeiben hangsúlyozta a hit és az erkölcs szerepét az ország jóléte szempontjából, számára a művelődés és a nevelés elválaszthatatlan volt a vallástól. A pénzügypolitika tekintetében úgy vélte, hogy a takarékos gazdálkodás a rendezett államháztartás előfeltétele. Ennek megfelelően szorgalmazta a hivatalnoki állások leépítését, a hivatali visszaélések és a korrupció elleni harcot. A Deák-párt és a – S. által elutasított – Balközép Párt 1875. évi egyesülése után visszavonult a napi politikától. 1876-ban ő vezette Deák temetési szertartását.

1871. január 1-én a király szepesi püspöknek nevezte ki. Az egyházmegyében Eötvös József kultuszminiszter szerint a hivatali előd betegeskedése miatt teret nyert a „rendetlenség”, és úgy vélte, hogy S. „józan politikai gondolkodásmódjával és határozottan dinasztikus érzületével” orvosolni tudja a problémát. A pápai megerősítés június 26-án kelt, július 30-án szentelték püspökké Esztergomban, augusztus 27-én tartotta székfoglalását. Megreformálta az egyházkormányzatot. A papi nyugdíjalapnak 4 ezer forint tőkét adott, segéllyel látta el a szegényebb plébánosokat és káplánokat, 5 ezer forintot adományozott parókiák építésére és felújítására. Nagy erővel fejlesztette az oktatásügyet, sok új iskolát építtetett, bővített és látott el a népoktatási törvénynek (1868. év 138. tc.) megfelelő felszereléssel. A szegény néptanítókat évente 3000, özvegyeket és árvákat ezer forinttal támogatta. A szegény sorsú tanítóképző intézeti tanulóknak Szepesváralján élelmezést, szállást és teljes ellátást adott, a lőcsei gimnáziumban pedig 20 tanulót iskoláztatott. Restauráltatta a szepeshelyi (Spišská Kapitula SK) Szent Márton-székesegyházban a gótikus Szapolyai-kápolnát.

1873. június 18-án nevezte ki Ferenc József egri érsekké, majd augusztus 29-én belső titkos tanácsossá. Az áthelyezést a pápa a július 25-i konzisztóriumon hagyta jóvá. Simor János prímás szeptember 15-én adta fel rá az érseki palliumot Esztergomban. Érseki székfoglalására október 26-án került sor. Érseki működése kezdetén különféle szervezeti reformokat vezetett be.

1875-ben felállította az egyházközségek iskolaszékeit. 1874-ben megreformálta a kántortanítók nyugdíjintézetének alapszabályát; meghatározta az iskolaszéki tagok választásánál, valamint a tanítói állások betöltésénél és a tanítók nyugdíjazásánál követendő eljárásokat. 1879/80-ban szabályozta a templomi és alapítványi pénzek kezelését és az egyházi számadások vezetését. Rendezte a plébánosok, káplánok és tanítók anyagi helyzetét: 1889-ben 40 ezer forint örök alapítványt tett a szegény lelkipásztorok segélyezésére, 20 ezer forint örök alapítványt a káplánok javadalmazására és 30 ezer forint örök alapítványt az egyházmegye kántortanítói számára; 1891-ben a szegény lelkészek alapítványát újabb 30 ezer forinttal, a kántortanítókét 20 ezer forinttal és a szegényebb segédlelkészekét 15 ezer forinttal gyarapította. 1882-ben megújította a papi nyugdíjalap kezelésének szabályzatát és létrehozta a papi segélyalapot. Nagy mértékben emelte a nyugdíjalapot, saját nagy értékű adományai mellett 1882-ben elrendelte, hogy az egyházmegye minden javadalmasa vagy más egyházi hivatalban levő tagja köteles évi jövedelme egy százalékával gyarapítani azt. 1898-ban felállította az érsekség uradalmi tisztjei és állandó alkalmazottai részére is a nyugdíjintézetet. Felállította a szajoli, a pusztaszentmargittai és a szentandrászi plébániát. Nagy adományokkal támogatta az ózdi, a gávai, a kisújszállási és a tiszaszlári templomok felépítését. Saját költségén építette fel 1902–1904 között a nyíregyházi plébánia-templomot (ma Magyarok Nagyasszonya-társszékesegyház) és 1911-ben a sajókazinci (ma Kazinbarcika része) templomot. Letelepítette az irgalmas nővéreket Törökszentmiklóson, Miskolcon és Jászberényben, valamint a Szent Kereszt Nővéreket Pásztón és Nagykállón.

Nagy összegekkel támogatta a népiskolák építését, bővítését, felszerelését, kormányzata alatt a római katolikus elemi iskolák száma majdnem megkétszereződött. 1878-ban megalapította az irgalmas nővérek vezette miskolci leányiskolát, melynek fenntartásáról is gondoskodott. Évi rendszeres anyagi támogatásával megmentette az egri Érseki Jogakadémiát a bezárástól. Nagy hangsúlyt helyezett a papképzésre is, 1890-ben új tanrendet léptetett életbe a szemináriumban: külön tanárokat alkalmazott minden tantárgyra és új tantárgyakat vezetett be. Székfoglalásakor 12 500 forintot adományozott az 1872/73-as kolerajárvány szegény árváinak. Nagy adományokkal segítette 1878/79-ben az egri, a miskolci és a szegedi árvíz, 1890-ben a tokaji tűzvész áldozatait. 1895/96-ban ösztöndíjjal támogatta a filoxéra miatt tönkrement egri szőlőbirtokosok talpraállítását és az egri szőlők újratele-

pítését. 1898-ban 50 ezer koronás alapítványt hozott létre özvegyek segélyezésére.

Tagja volt a Magyar Tudományos Akadémia igazgatóválasztmányának. A Szent István Társulat közgyűlésein a püspöki kar képviselője. Saját költségén elkészítette a Szent István Társulat új Szentírás-fordításának 1892-es kiadását. 1898-ban kiadatta a megújított *Rituale Agriensis*. Restauráltatta az érseki palota későbarokk kápolnáját. Adományaival támogatta az egri minaret felújítását és az egri Dobó István-szobor felállítását. A korabeli sajtó szerint közhasznú célokra mintegy 6,5 millió koronát áldozott (1908).

Aktívan részt vett a politikai életben, a hagyományos deáki politikát követve. 1890-ben a Csáky Albin kultuszminiszter úgynevezett „elkeresztelési” rendelete kapcsán támadt nézeteltérések miatt a kormány a Szentszékhez fordult állásfoglalásért, ahová követként S-t küldték Rómába, de a rendelet elfogadtatását nem sikerült kieszközölnie. 1890-ben részt vett az osztrák-magyar közös ügyek tárgyalására kiküldött bizottságban. Az egyházpolitikai törvények vitáinak idején erőteljesen küzdött a polgári házasságkötés tervezete ellen, azt a család szekularizációjának tekintette, melyet nem tartott megengedhetőnek. Az Országos Kongrua-bizottság elnökeként az ő elképzelései alapján valósult meg az alsópapság kongruarendezése (1898. évi 14. tc.). A főrendiház közjogi és törvénykezési, majd pénzügyi bizottságának tagja, később elnöke. Az 1900-as évek elején a Vallási és Tanulmányi Alapokra felügyelő bizottság és a magyar–horvát *regnicolaris* bizottság tagja, egyúttal a főrendiház pénzügyi bizottságának elnöke volt. S. Kossuth Lajos 1894. évi ünnepélyes temetésén a katolikus Magyarország egyik legrangosabb képviselője volt. 1906-ban ő vette át Budapesten II. Rákóczi Ferenc Magyarországra szállított földi maradványait.

Közvetlen munkatársaként dolgozott mellette kormányzása első felében Párvy Sándor titkárként, majd 1891-től érseki irodaigazgatóként és kano-nokként, 1904-es szepesi püspöki kinevezéséig. 1891-től Szmrecsányi Lajos lett másik legközelebbi munkatársa titkárként, majd 1901-től érseki irodaigazgatóként, gyakran megnyerő nyájasságával enyhítve S. közismerten rideg modorát. Szmrecsányi 1912-től koadjutorként szolgálta, majd érseki szé-
kében követte S-t.

1878-ban Eger díszpolgárává avatta, mert a város helyett kifizette a város által törvényszéki helységnek megvett Oroszlán vendéglő árát. 1888-ban pápai trónálló és prelátus lett. Érdemei elismeréseként 1905.

december 11-én X. Pius pápa bíborossá kreálta, címtemploma a Szent Márk-bazilika lett.

S. aranymiséjét 1902-ben az aacheni magyar kápolnában ünnepelte. Még megérte gyémántmiséjét is, melyet 1912. július 23-án, alig egy hónappal halála előtt ünnepelt fényes külsőségek közepette. 1909 őszétől kezdve krónikus betegségben szenvedett, ezért ereje fogytával 1912-ben kinevezette Szmrecsányi Lajost koadjutorává érseki székének öröklési jogával. 1912. augusztus 20-án, 84 évesen hunyt el Egerben. Augusztus 24-én tartották temetését, teste az egri székesegyház altemplomában nyugszik. Végrendeletében Eger város szegényei javára 20 ezer koronás alapítványt tett. A siketnémák egri intézete javára 10 ezer, a budapesti vakok intézete javára 10 ezer, a Szent László Intézet javára négyezer, a Szent István Társulat javára kétezer, az egri irgalmas kórházban egy betegágyra hatezer, a női kórház egy ágya javára hatezer, az egri angol-kisasszonyok leánynevelő intézete számára két leány nevelésére 32 ezer, a miskolci irgalmas nővérek leánynevelő intézete javára 24 ezer koronát, az összes plébánosnak és adminisztrátornak egy-egy aranyat hagyományozott. Egyházi hagyatékai közt azoknak az espereseknek, akiknek évi fizetése nem haladja meg az évi kétezer koronát, évenként négyszáz korona fizetéskiegészítést, az újonnan kinevezendő plébánosoknak ezer koronát szánt berendezkedés céljaira. Az egri érseki fiúinternátus javára 10 ezer, az egri érseki tanítóképzőintézet javára 20 ezer koronát hagyományozott.

A liberális sajtóban megjelent visszaemlékezések szerint S. minden bizonnyal „Magyarország legliberálisabb püspöke”, a Deák Ferenc szellemiségét követő magyar patrióta mintapéldánya volt, aki távol állt a felekezeti merevségtől.

• *Művei: Votum ad synodum Provincialem Strigonii celebrandam de matrimoniis mixtis [...]*, Pestini 1858; *De stultitia quorundam qui se Ciceronianos vocant. Contra Grammaticos e Borussia in Austriam accersitos directum*, Pestini 1858; *Palaestina, quam in usum auditorum suorum strictim descripsit*, Strigonii 1860; *A lelépett nagyságos rektorhoz intézett beszéd*, Buda 1865; *Epistola pastoralis [...] de institutione aerarii ad sublevandos corpore deficientes e voluntariis oblationibus conflando*, Scepusii 1871; *Epistola past., in qua oblatos annue 10,000 florenos pro meliore cleri sustentatione normat*, Scepusii 1871; *Epistola past. de prolium in scholis institutione*, Scepusii 1871; *Epistola, in qua clerum ab inpigre operandum in vinea Domini cohobatur*, Scepusii 1872; *Epistola, quae instructionem pro congregationibus pasto-*

ralibus exhibet, Scepusii 1872; *Oratio, quam... quum regimen suum Archi-Dioeceseos ritu solemni capesseret, habuit Agriae in Metropolitana Ecclesia die 26. Mensis Octobris 1873*, Budapestini 1873, magyarul: *Főpásztori beszéd a papsághoz és hívekhez egri érsekké váló ünnepélyes beiktatása alkalmával*. Budapestini 1873; *Epistola, past., in qua ut A.-Eppus Agriensis de civili S. Pontificis principatu disserit, et de celebrando Pii IX. Papae episcopali Jubilaeo congrua disponit*, Agriae 1877; *Zárbeszéd, melyet az egri egyházmegyei papság nyugdíjintézete ügyében 1885. okt. 27. Egerben tartott közgyűlésén mondott*, Eger 1885; *Zárbeszéd, melyet az egri egyházmegyei papság nyugdíjintézete ügyében 1888. okt. 23. Egerben tartott közgyűlésén mondott*, Eger 1888 és *Religio* 47 (1888) II. félév 34–37. szám; *Beszéd, melyet... az egri egyházmegye papnyugdíjintézet 1893. okt. 26. tartott közgyűlésén papságához intézett*. Latin eredetiből fordítva, Eger 1893; *Oratio, quam dr. Josephus Samassa, archi-episcopus Agriensis ad clerum dioecesanum habuit ... 1893 ... aut infirmitate confectorum ageretur*, Eger 1893; *Honfoglalásunk évezrede*, Eger 1895; *Sugarak, Szemelvények dr. Samassa József egri érsek irataiból s beszédeiből 1873–1898*, Eger 1898; *A cs. és kir. 60. sz. br. Appel gyalogezred százéves fennállása megünneplésekor az ezred új zászlójának felszentelésénél 1898. aug. 13. mondott beszéde*, Eger 1898; *Dr. Samassa József főpásztori levele papságához érseksége huszonötödik évének betöltésekor*, Eger 1898; *Dr. Samassa József főpásztori levele királynéknak haláláról*, Eger 1898; *Dr. Samassa József egri érsek beszéde, a főrendiház 1899. május hó 10-iki ülésén*, Eger 1899; *A tizenkilenczedik század alkonyán isteni Megváltónknak tartozó ünnepies bódolat módozataira nézve az egri egyházmegye papságához intézett főpásztori utasítás*, Eger 1899; *Beszéd, melyet... az egri egyházmegyei papnyugdíjintézet 1900. évi okt. 25. tartott közgyűlésén papságához intézett*, Eger 1900; *Dr. Samassa József egri érseknek aranyisméje alkalmából egyházmegyéje papságához intézett főpásztori levele*, Eger 1902; *Aldozárra szenteléseim fél-százados évfordulóján*, Eger 1902; *Oratio Dr. Josephi Samassa ... ad legatos cleri dioecesani*, Eger 1904; *Samassa József dr. bíbornok, egri érsek beszédei*, Eger 1912. • **Források:** EFL Archivum Novum, Archiepiscopus Samassa; EFL Archivum Novum, Kinevezési oklevelek különgyűjtemény; AAV Segreteria di Stato, Epoca moderna 1900, Rubrica 247, Fasc. 4; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *A bíbornok-érsek halála*, Egri Újság 1912. 8. 22. (1–2); *Samassa József dr.*, Eger 1912. 8. 21.; *Wiener Zeitung* 26. 10. 1873; *Die Presse* 28. 10. 1873; *Neue Freie Presse* 25. 7. 1902, 20. 8. 1912 (nekrológ); *Pester Lloyd* 20. 6. 1912, 22. 7. 1912, 23. 7. 1912, 21. 8. 1912 (nekrológ); *Reichspost* 21. 8. 1912; *Deutsches Volksblatt* 21. 8. 1912; *Jüdische Volksstimme* 26. 9. 1912; *Salzburger Kirchenblatt* 14. 9. 1871, 20. 6. 1872; *Kegyelmesen kinevezett...*, Egri Egyházmegyei Közlöny 5 (1873), 120–121; *Az újonnan kinevezett egri érsek...* *Religio* 32 (1873) II/6: 47–48; *Egri Egyházmegyei Közlöny* 37 (1905) 24. sz.; HALÁSZ SÁNDOR (szerk.), *Országgyűlési Almanach 1887. Főrendiház*, Budapest 1887, 134; STURM, 1887–1892, 25; STURM, 1892–1897, 23; STURM, 1897–1901, 24; STURM, 1901–1906, 26; STURM, 1905–1910, 25–26; *A magyar országgyűlés. A főrendiház és képviselőház tagjainak életrajzi adatai*, Budapest 1906, 13–14; STURM, 1910–1915, 15; VÁSÁRHELYI FERENC (szerk.), *A magyar országgyűlés. A főrendiház és képviselőház tagjainak életrajzi adatai*, Budapest 1910, II; AMBRUS ISTVÁN, *Samassa érsek mint bitvédő*, *Hittudományi Folyóirat* 9 (1898) 4: 609–626; HALÁSZY CAESAR, *Samassa József dr. egri érsek 1873–1898*, Eger 1898; HUTTKAY LIPÓT, *Samassa a politikus*, Eger 1898;

KELEMEN LAJOS, *Dr. Samassa József egri érsek a nevelés-oktatás terén*, Eger 1902; N. N., *Emléklapok D[oktor] Samassa József egri érseksége huszadik évfordulójának megünnepléséről*, Eger 1893; N. N., *Samassa bíbornok emléke 1828–1912*, Eger 1912. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Fülfzég Jahre*; BALÁZSNÉ FODOR EDINA, *Eger érsekei voltak 1804–1943*, Andornaktálya 2011, 49–53; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 71., 72.; BOROVSKY, *Heves vármegye*, 431; CSÁKY, *Kirche in Ungarn*; DUTKAY PÁL, *Emlékezés dr. Samassa József bíbornok, egri érsekről 1828–1928*, Eger 1928; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; HC VII–IX; KISS, *Hatszázégyen*, 223–224; KOLLÁNYI FERENC, *Esztergomi kanonokok 1100–1900*, Esztergom 1900, 448–452, 497–498; KOMISZÁR DÉNES, *Egernek ősz galambja. Anyiregyházi Magyarok Nagyasszonya társzekersegyház építtetője, Samassa József bíboros, egri érsek*, Nyíregyháza 2012; KOVÁCS MELINDA, *Dr. Samassa József egri érsek*, Memoria rerum (szerk. Oborni Teréz–Á. Varga László), Eger 2008, 265–274; MÉL II, 566; N. N., *Samassa József*, GyK 5 (1913) 35–37; PUSKÁS MIKLÓS, *Egri író papok*, Eger 1980, 104–106; SALACZ GÁBOR, *Egyház és állam Magyarországon a dualizmus korában*, München 1974; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; SZECSKÓ KÁROLY, *Újabb adalékok dr. Samassa József (1828–1912) bíboros érsek életrajzához*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 24 (2012) 1–2: 85–88; SZINNYEI, XII, 101–105; TÖRÖK KÁLMÁN, *A jogász érsek, Hittudományi Folyóirat* 9 (1898) 4: 627–656.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 481–486.

TENGELY ADRIENN

III.5.7. CSÁSZKA GYÖRGY [CSÁSZTKA, CSÁZTKA, ČÁSKY] (1826–1904)

Szepes, 1874. szeptember 2. – 1891. december 14.

Kalocsa, 1892. február 17. – 1904. augusztus 11.

1826. december 4-én született Nyitraszerdahelyen (Nitrianska Streda SK). Apja Császka Jakab szlovák építőmester. Cs. anyai ágon unokabátyja volt Samassa József későbbi egri érseknek, ezen kívül rokonságban állt Horváth Mihály történésszel, későbbi címzetes püspökkel is. Szlovák családnévét az 1860-as évek végén magyarosította, elhagyva belőle a „t” betűt. Gimnáziumi tanulmányait Nyitrán, Tatán és Esztergomban, az utolsó két évet az esztergomi egyházmegye növendékpapjaként a pozsonyi *Emericanumban* végezte. 1844-től filozófiát tanult a nagyszombati érseki líceumban, majd 1846. novembertől a *Pazmaneum* növendékeként teológiát hallgatott Bécsben, ahol 1850. szeptember 21-én szentelték pappá. Néhány nappal később a

nagyszombati érseki konviktus prefektusa, emellett az érseki líceum matematikatanára lett. A matematikához különleges tehetsége volt, szakirodalmi munkákat is publikált. A papi hivatást előkészítő kisszemináriumok vizsgálata céljából tanulmányutakat tett a birodalom nyugati felében és Észak-Itáliában.

1853 őszén, miután felmentést kapott tanári feladatai alól, szentszéki jegyző, valamint a helynöki hivatal levéltárosa és könyvtárosa lett Nagyszombatban. 1856 augusztusában a helynöki hivatal titkára lett. 1864. július 20-án Scitovszky János esztergomi prímás érsek irodaigazgatóvá tette meg, majd a következő prímás, Simor János is megerősítette hivatalában. 1870-ben a király az esztergomi káptalan mesterkanonokjává, majd 1874. február 27-én szepesi püspökké nevezte ki, ezzel Egerbe áthelyezett unokatestvére, Samassa hivatali utódja lett. Az utódlás feltételei között szerepelt a „hazafias érzület” és főképp az, hogy csak olyan személyiség jöhetett szóba, aki „tökéletes szláv nyelvtudással bír”. A prekonizációra Cs. jelenlétében került sor az 1874. június 15-i konzisztóriumon, ekkor IX. Piustól személyesen vette át a püspöki jelvényeket. A szentelést Simor hercegprímás végezte Samassa egri érsek és Szabó József egri segédpüspök segédletével 1874. július 19-én, az esztergomi székesegyházban, a Dunán hajóval érkező Ludovico Jacobini nuncius és az ország számos befolyásos személyiségének jelenlétében. A szepesi püspöki széket szeptember 2-án foglalta el, ebből az alkalmából „hazafias szellemű” beszédet tartott. Jelmondata *Crucis amore* volt. Az ünnepség magas költségei és „a püspök segítségére szoruló papok, káplánok, tanítók és szegény diákok” miatt Cs. kinevezése napjától kérelmezte az úgynevezett püspöki százalékok – azaz a jövedelmek ráeső részének – kiutalását.

Tizenhét éves szepesi működése alatt kiemelt figyelmet szentelt a papság képzésének és fegyelmezésének, és ezzel összefüggésben elsősorban a szemináriumnak. A képzésben növelte a filozófiai órák számát és bevezette az egészségtan oktatását, amelynek előadója Ignaz Höhr világi tanár volt. A nyelvi képzés erősítésére elrendelte, hogy a növendékek hetente két-két napig felváltva magyarul, szlovákul és németül beszélgessenek. A püspök megbízásából Horváth Viktor 1877–1881 között keresztény „műarcheológiát” oktatott a szepeshelyi szemináriumban. A magyar szóhasználatban „régiségtan”-nak is nevezett tantárgy bevezetését a papnevelő intézetekben Ipolyi Arnold besztercebányai püspök szorgalmazta. Mivel a római zsinati

kongregáció a papok lelki életének elmélyítésére szólított fel, Cs. a pappá szentelések előtt háromnapos, az összes pap számára pedig kötelező évi lelkigyakorlatot rendelt el, és a papi öltözék viselését is kötelezővé tette. 1887-től spirituálist alkalmazott a szemináriumban. Több mint 100 ezer forintot költött a szerényebb körülmények között élő lelkészek támogatására. Ugyancsak 1887-ben, a pápai évforduló alkalmából mintegy 10 ezer forint összegű péterfillért gyűjtött össze a Rómában is szegénynek tartott egyházmegye híveitől.

Cs. egyházmegyéjében jelentős mértékben támogatta az iskolaügyet, különösen a lányoktatást, és egyre inkább a régió magyarosításának szolgálatába állította azt. A Szatmári Irgalmas Nővérek Lőcsén (Levoča SK), Rózsahegyen (Ružomberok SK) és Turdossinban (Tvrdošín SK) iskolát nyitottak. Cs. Szepesolasziban (Spišské Vlachy SK) saját költségén árvaházat létesített lányok számára. A szepesi káptalan tanítóképzőjére fordított éves összeget 16 ezerről 36 ezer forintra növelte, melyet a püspöki *mensa* jövedelmekből fedezett. A tanítóképző – e kategóriában a legrégibb – 1879-ben ünnepelte fennállásának 60. évfordulóját. A tanterveket megújították, 1883-tól négy évfolyamban zajlott a képzés. A magyarok számára az első és a második évben két szlovák nyelvórát biztosítottak. Cs. gondosan végrehajtotta Trefort Ágoston 1879. évi utasítását, miszerint minden iskolában be kell vezetni a magyar nyelv tanítását és lehetőség szerint a magyar nyelvű oktatást is, és kizárólag magyar nyelvű tankönyveket szabad használni.

Cs. 1885-től a magyar nemzeti mozgalom élére állt, beleértve a Magyarországi Tót Közművelődési Egyesületet (MATKE), melynek társalapítója és első igazgatója volt. Az egyesület folyóiratai, a *Vlast'a svet* (*Haza és Világ*), és a *Vlastivedné noviny* (*Honismereti Újság*) a magyar nemzetállam eszméjét képviselték. Anyagi bázisát a kormány által 1875-ben megszüntetett *Matica slovenská* kulturális egyesület vagyona képezte. Cs. támogatta továbbá a hasonló irányultságú, 1883-ban Grünwald Béla által életre hívott Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesületet (FEMKE) is. Szlovák érzületű papok, például Stefan Mišik, szemére vetették, hogy az ország nyelvi kisebbségeinek kevesebb tisztelettel adózik, mint a katolikus misszionáriusok az indiai, kínai vagy afrikai őslakosoknak. 1875-től rendszeresen kiküldött körleveleiben azonban Cs. szlovák nyelvű vallási irodalmat is ajánlott, és pásztorleveleit latin, szlovák, német és magyar nyelven is kiadta. A katolikus sajtót a szepesváraljai (Spišské Podhradie SK) nyomdával, az 1890 októberében ala-

pított *Szepesi Közlöny*-nyel és az általa létrehozott *Szepesi Lapok* című hetilappal erősítette. Támogatta a német nyelvű *Zipser Boten* című újság kiadását is. A szepesi egyházmegye liturgikus színvonalának emelésére saját *officiumot* állíttatott össze *Officia propria sanctorum Dioecesis Scepusiensis* (1887) címmel, amelyből Cirill és Metód szláv apostolok ünnepe sem hiányzott.

Cs. érdeklődött a történelem és a művészet iránt, lehetőségeihez mérten támogatta a regionális történeti kutatásokat és több szepesi történész, például Pirhalla Márton és Hradszky József (Josef Hradský) műveinek megjelentetését. 1872-ben tagja lett a Műemlékek Ideiglenes Bizottságának, az örökségvédelem első magyar állami szervezetének. Saját jövedelméből finanszírozta a szepeshelyi Szent Márton-székesegyház 1888–1890 között zajló belső felújítását, a templombelső (új díszítőfestéssel, üvegablakokkal, a gótikus szárnyasoltárok képeinek-szobrainak restaurálásával, új oltárarchitektúrák építésével, a kanonoki stallumok restaurálásával, új orgonával és padlózattal) ekkor nyerte el mai alakját. A külső felújítási munkálatok zöme azonban már püspökutóda, Szmracsányi Pál hivatali ideje alatt valósult meg. Cs. folytatta a lőcsei (Levoča SK) gótikus Szent Jakab-templom és a szepesújfalui (iglói, Spišská Nová Ves SK) Nagyboldogasszony-templom restaurálását, ahol szintén hozzájárult az ólomüveg ablakokhoz. Cs. püspöksége idején számos szepesi templom felújítását támogatta, mint például a szepesolaszi Keresztelő Szent János-, a szepesváraljai Kisboldogasszony-, az iglói Nagyboldogasszony-templom, a strázsai (Stráže pod Tatrami SK) Keresztelő Szent János-, a liptószentmiklósi (Liptovský Mikuláš SK) Szent Miklós- és a káposztafalvi (Hrabušice SK) Szent Lőrinc-templom restaurálását. Támogatta továbbá az ótátrafüredi (Dolný Smokovec SK) (1888), a likavkai (Likavka SK) (1888), a parasztdubovai (Sedliacká Dubová) (1885) és csontfalvi (Csütörtökhely filiája, ma Čenčice, Szepesjánosfalva/Jánovce SK része) templomok építését. A Magyar Tudományos Akadémia dísztermének kifestésére 2000 forintot adományozott. Kultúrapártoló tevékenységének csúcspontja volt, hogy 1889-től a püspöki nyomdában megjelentette Michael Schmauk (1753–1823) már 1802-ben elkészült többkötetes oklevélgyűjteményét, amelynek kiadása a mű összeállításakor anyagi akadályokba ütközött. A *Supplementum analectorum terrae Scepusiensis* 332 darab, 1094–1595 közötti oklevelet tartalmaz. Különleges értéke abban áll, hogy a kiadott oklevelek jelentős része eredetiben nem maradt fenn. Cs. támogatta a magyar történelemre vonatkozó vatikáni forrá-

sok, a *Monumenta Vaticana* kiadását is. 1888-ban az orvosok és természetvizsgálók Tátrafüreden tartott gyűlésének egyik elnöke volt. A savniki (Spišský Štiavnik SK) püspöki várkastélyban létesített terjedelmes műgyűjteményét később magával vitte Kalocsára. A püspököknek feltehetően már korábban, esztergomi kanonok korában is volt gyűjteménye, mely szepesi püspöksége idején jelentősen gyarapodott, főbb műtárgy-csoportjai voltak: képtár, régiség-, numizmatikai-, övös- és textil-gyűjtemény. Cs. Szepesi Keresztény Múzeumot kívánt alapítani, ebből a célból Szepeshelyre számos régiséget gyűjtött össze, papsága rendszeresen küldött be tárgyakat az 1870-es években. A múzeumlapításra azonban végül nem került sor. Egykorú kimutatások szerint összesen közel egymillió forintot költött hazafias, jótékony és kulturális célokra, amit nem utolsósorban a püspöki javakkal való korszerű gazdálkodás tett lehetővé.

A politikai életben Cs. a hosszú ideig regnáló Tisza Kálmán miniszterelnök (1875–1890) párthíve volt. A Főrendiházban elvből az egyházi érdekeket támogatta – például az oktatásügy terén vagy 1883-ban a keresztények és zsidók közötti házasságkötés körüli vitában –, anélkül, hogy a püspöki kar szóvivőjeként lépett volna fel. Jól ismerte Csáky Albin kultuszminisztert (1888–1894), akit bizalmasan tájékoztatott a püspöki konferencia vitáiról. Az 1884. évi úgynevezett elkeresztelési rendelettel, melyet Wolafka Ferdinánd egyházi hivatalnok, Cs. korábbi munkatársa fogalmazott meg, kezdetben egyetértett, végül azonban a konzervatív-katolikus sajtó nyomására megváltoztatta véleményét. Simor primáshoz baráti szálak fűzték, 1881-ben vendégül látta a savniki várkastélyban is; 1891-ben Cs. vezette Esztergomban a primás temetési szertartását. A Simor utódlása körüli éles küzdelmek során Cs-t is megnevezték ugyan a jelöltek között, komolyan azonban nem számoltak vele. Amikor római kiküldetésben volt, hogy tárgyalásokat folytasson az elkeresztelési rendelettel kapcsolatban, a színpalak mögött unokatestvére, Samassa primási kinevezéséért lobbizott – eredménytelenül. Feltehetően ezzel magyarázható, hogy a keresztelezés és a vegyes házasságok kérdésében szokatlanul kompromisszumképtelen volt. Amikor Samassa a számára kompenzációul felajánlott kalocsai érseki széket nyersen visszautasította, a kormánysszervek részéről a megbékélés gesztusa volt, hogy atyafiát juttatták e pozícióba. Cs. sok politikai kérdésben tanácskozott Luigi Galimberti bécsi nunciussal (1887–1893), aki aktívan támogatta érseki kinevezését. A király 1891. október 27-én nevezte ki Cs-t, a szentszéki megerősí-

tésre a december 17-i konzisztórium ülésen került sor. Székfoglalása 1892. február 17-én volt Kalocsán. A kormány az áthelyezést nem utolsósorban azzal indokolta, hogy Cs. a Szepességben jól gazdálkodott.

Cs. az ország második legfontosabb egyházmegyéjének kormányzása során is inkább mecénási tevékenységével, mint szűkebb értelemben vett egyházi elkötelezettségével tűnt ki. Támogatta a jezsuiták helyi intézményeit és templomait, valamint a katolikus egyesületi mozgalmat, megépíttette a Katolikus Kör épületét és házat vett a legényegyletnek. Számos templomot építtetett és plébániát alapított, például Gyulafalván, Szilágyiban, Wekerlefalván (Nova Gajdobra SRB), Cservenkán (Crveka SRB), Csengődön, Rémen, Felsőhegyesen, Tornyoson (Tornjoš SRB), plébániákat szervezett Zentán (Senta SRB) és Óbecsén (Bečej SRB). Adományaival támogatta a zombori (Sombor SRB) karmelita templom és az újvidéki (Novi Sad HR) plébániatemplom építését. Az 1896. évi millenniumi ünnepségek alkalmából 75 ezer forintos alapítványt tett, mely egyrészt a kántortanítói nyugdíjintézet tőkéjét növelte, másrészt lehetővé tette a kalocsai Szegények Háza és Tanítók Háza építését. Utóbbi kedvezményes szállást biztosított tanítók gyermekei részére, így elérhetővé váltak számukra a város iskolái, többek között a jezsuiták gimnáziuma. Amikor 1899-ben a XIII. Leó által 1900-ra meghirdetett jubileumi év előtt Fraknoi Vilmos a magyarországi péterfillérek gyűjtését biztosabb alapokra helyezte, Cs. és a magyar bíborosok, Vaszary és Schlauch a jövőre nézve évi 20 ezer frank támogatást ígértek a Szentszéknek.

Kevésbé volt szerencsés Cs. fellépése 1899-ben a délszláv katolikus sokácok által lakott Szántova (Hercegszántó) falu istentiszteleti, jelesül a prédikációk nyelve miatt támadt konfliktusban. Mivel a betelepülés miatt a magyar nyelvű lakosság száma folyamatosan nőtt, már 1830-ban, majd 1874-ben intézkedések történtek a magyar nyelv használata érdekében. Amikor 1896-ban a paritás elvén nyugvó szabályozás lépett életbe, a sokácok 1897-től megtagadták az engedelmességet, és tiltakozó küldöttséget menesztettek Emidio Taliani bécsi nunciushoz (1896–1903), aki megpróbált közvetíteni. Ennek ellenére a falu sokác lakosságának mintegy a fele áttért az ortodox hitre. Cs. a hitközséget egy horvát egyházmegyéhez akarta csatolni, hogy megszabaduljon a fájdalmas vitától, erre végül nem került sor. A nuncius a kellemetlen eset hátterében Cs. rugalmatlanságát látta-hibáztatta.

Cs. Kalocsán is a művészet és az iparművészet támogatójaként lépett fel, folyamatosan bővítette az érseki palota és a kincstár gyűjteményeit, melyek képtárból, numizmatikai, régészeti, iparművészeti, botanikai és geológiai részekből álltak. Az ehhez szükséges anyagi eszközök előteremtése érdekében nagy figyelmet fordított a kiterjedt birtokokkal rendelkező egyházmegye gazdálkodására. Mivel ideje nagy részét Budapesten töltötte, sűrű levelezésben állt az egyházmegye igazgatásáért felelős egyházi és világi személyekkel. Sokoldalú jótekonny és kulturális tevékenységéért mindkét egyházkormányzata alatt számos egyházi és állami kitüntetést kapott, és több város tiszteletbeli polgára lett. 1895-ben a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja lett és az intézmény alaptőkéjének gyarapítására alapítványt tett. 1904 áprilisában a nagypénteki szertartás alatt agyvérzést kapott, majd augusztus 11-én, 78 évesen Budapesten tüdőgyulladás következtében elhunyt. Bebalzsamozott holttestét egy „görög stílusban készült alpakka koporsóba” helyezve ravatalozták fel budai palotájában, majd vonattal Kalocsára szállították, ahol augusztus 16-án ünnepélyes keretek között a székesegyház szentélyébe temették. Egy házasság és egy időközben megözvegyült lánytestvére gyászolta. A főkapitány három választási forduló után sem tudott káptalani helynököt kiállítani a szavazatszámok egyezése miatt. A kinevezést végül Majorossy János nagyprépost, tinnini választott püspök nyerte el.

• *Művei*: *A dobányzás tilalmáról papnöveldekben*, Nagyszombat 1846 és *Über das Rauchverbot im Priesterseminar*, Trnava 1847; *Viszonyzámi táblák*, Nagyszombat 1853; *Anagyszombati érseki convictusról*, A nagyszombati r. k. gymnasium Értesítője, Nagyszombat 1853; *Momentum matheseos*, h. n. 1854; *Oratio pane gyrice in honorem angelici doctoris S. Thomae Aquinatis*, Strigonii 1874; *Sermo pastoralis, occasione canonice suae in sedem episcopalem introductionis*, Strigonii 1874; *Egyházi ötvösművek a középkorból, melyeket Császka György szepesi püspök a Budapesten 1884-ben rendezett ötvösmű-kiállításra küldött*, Budapest 1884. • *Műveinek jegyzéke*: SZINNYEI, II, 197–199; ZELLIGER, 70–71; GULYÁS, IV, 678. • *Források*: KFL Kalocsai Érseki Levéltár, Kalocsai Érseki Hivatal, Perszonális iratok (I.1.c.), Császka György érsek perszonális iratai, 1696, 1799–1942 (Tanulmányi iratok; Iskolai bizonyítványok; Nagyszombatban működő esztergomi érseki lyceum 1846; bécsi egyetem 1847–1850; Pázmáneum 1850; Nagyszombatból, Esztergomból hozott hivatali iratok 1696, 1799–1889; Kalocsai hivatali iratok 1891–1904; Kinevezési iratok 1850–1900; Beszéddek 1877–1896; Gratulatio 1891–1901; Nyomtatványok 1885–1899; Massa 1895–1942; Hagyaték 1846–1904); KFK Ms. 562. Kiadások-bevételek naplója 1–2. kötet (1880–1903); AAV Archivio della Nunziatura Apostolica

in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; Császka György, VÚ, 21/44, 1874. II. 1., 689–690; Császka György kalocsai érsek aranymiséje, VÚ, 47/39, 1900. 9. 30., 645; Császka György kalocsai érsek 1826–1904, VÚ, 51/34, 1904. 8. 21., 573–574; Császka György kalocsai és bácsi érsek †, KN XXVII/33, 1904. 8. 14., 1–3; Érsekünk temetése, KN XXVII/34, 1904. 8. 20., 1–2; HALÁSZ SÁNDOR (szerk.), *Országgyűlési Almanach*, Budapest 1887, 35–36; *Magyar Salon* XIII (1890) 39: 1; *Das Vaterland* 4. 9. 1874; *Vorarlberger Volksblatt* 25. 2. 1899; *Neues Wiener Tagblatt* 6. 4. 1904; *Pester Lloyd* 12., 13. és 14. 8. 1904 (nekrológok). • *Irodalom*: FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; HC VIII, 215, 485, 504, 562, 564; IPOLYI LÁSZLÓ, *Császka György (1891–1904)*, Schem. Colocen. 1975, 30; KOLLÁNYI, 498–500; LAKATOS ADÉL, „*Ala Daberto*”: *Adalékok az egykori zombori vármegyeháza érsekportréit festő Daberto Félix (1829–?) életéhez és működéséhez*, *Historia Ecclesiastica* 10 (2019), 2: 87–106; LAKATOS ADÉL, *Hanula József: Tomori Pál a mohácsi csatamezőn. Császka György kalocsai érsek műgyűjteményének az 1896. évi ezredéves kiállításra készült darabja*, *Historia Ecclesiastica* 9 (2020) 1: 127–135; MKL II, 383–384; *Schem. Colocen. 1892–1904*; *Schem. Strigonen. 1857–1874*; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; TAKÁCS GÁSPÁR, *A koldusok koldusa. Császka György kalocsai érsek*, Szabadka, 1904; WINKLER, *Történeti összefoglalás*, 47. • *Irodalom (Szepes)*: Császka Júr, *arcibiskup kaločský*, *Vlast’a svet* VI/23 (1891), XV/38 (1900); *Encyklopédia Slovenska* I, 355; J. HRADSKÝ, *Initia progressus*, 551; LUBOŠ KAČÍREK, s.v. *Čáska, Jura*, LKKOS, 202–203; KOLLÁNYI, 498–500; MS, 1886, 99; SBS I, 407–408; *Schem. Scepusien. 1901*, 4–5; SZINNYEI, II, 198–199; ZELLIGER, 70; ZUBKO, *Pišskí biskupi*, 35–38.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 328–335.

LAKATOS ANDOR–L’UBOSLAV HROMJÁK

III.5.8. SZMRECSÁNYI PÁL (1846–1908)

Szepes, 1892. május 15. – 1903. június 25.

Nagyvárad, 1903. október 8. – 1908. augusztus 8.

1846. május 2-án született a Sáros vármegyei Darócon (Sárosdaróc/Šarišské Dravce SK) nemesi családba, Berzeviczy Mária bárónő és Szmrecsányi Ödön tizenhat gyermekéből nyolcadikként. A család nemessége mind apai, mind anyai ágon a XIII. századig nyúlik vissza. Sz. anyai nagypapa Berzeviczy Vince († 1834) volt, aki mozgalmas katonai szolgálata és szí-

nészí pályafutása után 1829-ben a kassai magyar színház első igazgatója lett. A Szmrecsányi nemzetség IV. Bélától († 1270) szerzett nemességet és királyi adományként Szmrecsány községet kapta. Sz. apja aktív politikai szerepet vállalt, a pozsonyi országgyűléseken többször volt Árva vármegye követe. Jelentős tisztségekre tettek szert Sz. testvérei is, például Lajos egri érsek, Jenő Sáros vármegye főispánja lett.

Sz. gimnáziumi tanulmányait a hatodik osztályig Eperjesen végezte, majd miután 1862-ben felvételt nyert az egri kisszemináriumba, a hetedik és nyolcadik osztályt a ciszterci rend egri főgimnáziumában járta ki. Kiemelkedő tanulmányi eredményei alapján Bartakovics érsek a pesti Központi Szemináriumba küldte tanulni, ahol az ottani önképzőkör (Magyar Egyházirodalmi Iskola) elnöke lett. Itt ismerkedett meg az egyetemen *Újszövetséget* tanító Samassa József majdani egri érsekkel, aki a későbbiek során meghatározó szerepet játszott pályája alakulásában. 1869. július 25-én szentelték áldozópappá, első miséjét szülőhelyén mutatta be. Első kápláni állomáshelye 1869-ben Nyíregyháza volt, majd 1870-ben Maklárra helyezték át. Ugyanebben az évben egri székesegyházi hitszónokká nevezték ki, mellette két elemi iskolában hitoktatást végzett. Az 1872-es egri schematizmus szerint az érseki udvarban levéltáros, iktató, valamint az egri érseki szentszék helyettes jegyzője.

Az 1873-ban hivatalba lépő Samassa József egri érsek egykori tanítványát 1875-ben titkárává tette meg. Sz. 1881-ben címzetes kanonok és irodaigazgató lett; 1886-ban az uralkodó valóságos kanonoki stallumra nevezte ki az egri főszékesegyházi káptalanba. A későbbiekben mint oldalkanonok (*canonicus a latere*, azaz közvetlenül az érsekhez beosztott kanonok) érsekét számos külföldi útjára elkísérte, melynek során tekintélyes könyv- és műgyűjteményre tett szert. 1888-ban thypultai címzetes apáttá, majd 1891-ben az egri érseki jogakadémia igazgatójává nevezték ki. Nem sokkal később Csáky Albin kultuszminiszter (1888–1894) Sz-t ajánlotta a szepesi püspökségre. Protezsáltjának kinevezése nem utolsó sorban Samassa vigasztalására is szolgált, amiért korábban nem ő nyerte el a primási méltóságot. A miniszter felhozta Sz. mellett, hogy „hosszabb vagy rövidebb ideig ordinariátusa minden hivatalában” szerzett már tapasztalatot, és tud szlovákul, „ami a szepesi egyházmegyében elengedhetetlen”. Az uralkodó 1891. december 1-én nevezte ki, melyet a pápa már a december 14-i titkos konzisztóriumon megerősített. Püspökké szentelésére 1892. március 27-én került sor az egri szé-

kesegyházban. A fő felszentelő Samassa József egri érsek, a társszentelők Bende Imre beszercebányai püspök és Szele Gábor címzetes püspökök voltak. Püspöki székét 1892. május 15-én foglalta el. Jelmondata a *Nec temere, nec timide* (Nem vakmerően, de nem is félénken) volt.

Sz. szepesi egyházkormányzását társadalmi és mecénás tevékenysége mellett a magyar nemzetállami felfogás határozott támogatása jellemezte, amely miatt a szlovák egyháztörténeti szakirodalom kritikát fogalmazott meg vele szemben. Ezt korabeli szlovák újságcikkekre (*Slovenské listy* és *Národné noviny*), illetve például Eduard Krajčáknek a pozsonyi királyi líceum tanárának év megjelölése nélküli [1896 vagy az utáni], általánosságban a felvidéki püspökökkel szemben megfogalmazott panaszlevelére (kiemelve egy-egy püspökkel szemben egy-egy konkrét pontot), továbbá egy „*sacerdos*” aláírással ellátott névtelen, a szepesi és rozsnyói püspökkel szemben a szlovák nemzetiségi sérelmeket felhozó levélre alapozzák. Utóbbi többek között megemlíti – közölve a forrást is –, hogy a püspök 1899-ben egy espere-seknek küldött levélben arra kérte őket, hogy ne támogassák a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban a nemzetiségi nyelv használatának engedélyezéséért indult aláírásgyűjtést: híveiket tartsák vissza e mozgalomtól és tegyenek róla jelentést neki. A vádak között szerepel az is, hogy a szemináriumokba nem szeretne szlovákokat felvenni, mivel hazafias papságot szeretne nevelni, és hogy az egyházmegyében nem beszélhetnek szlovákul a papok. A kiegyensúlyozott értékelés miatt megemlítendő, hogy a *Budapesti Hírlap* 1903. május 12-ei száma azt hangsúlyozta, hogy távol álltak Sz.-tól a pánszláv és pángermán mozgalmak, míg az *Alkotmány* c. lap 1908. augusztus 11-én azt írta, hogy Sz. előmozdította „tót és német hívei vallási és kulturális érdekeit”.

Sz. a püspökség javadalmainak éves bevételét mintegy 100 000 koronával növelni tudta. Szociális intézkedései közül jelentősek, hogy a püspöki uradalom alkalmazottainak fizetését felemelte és az addigi kegydíj helyett rendes nyugdíjat biztosított számukra, valamint a papi nyugdíjalap részére 20 000 koronát adományozott, amelyet évente 2000 koronával egészített ki. Egy 1898. évi pásztorlevelében a hitel- és fogyasztási szövetkezetek mellett foglalt állást. Az úgynevezett péterfillér-gyűjtések alkalmával rendszeresen jelentős összegeket küldött Rómába a nunciatúrán keresztül (például 1897-ben és 1899-ben mintegy 2500–2500 forintot). Sz., aki maga is jelentős könyvtárral rendelkezett, Kovács Alajos felsőszalóki (Vyšný Slavkov SK) plébános gazdag könyvgyűjtékát – többek között Migne sokkötetes patológiájának görög és latin vál-

tozatát – a szepesi káptalan szemináriumának juttatta. 1893-ban kanonokká nevezte ki Hradszky Józsefet, ezzel biztosítva számára a megfelelő anyagi hátteret történettudományi munkásságához. Ennek eredményeképp születtek meg a szepesi prépostság, a szepesi káptalan és a szepesi püspökség történetével foglalkozó alapvető munkák, az *Initia Capituli Scepusiensis* (1901/1902) és az *Additamenta ad Initia* (1903/1904). Sz. 1899-ben az egyházmegye espereseinek címzett körlevelében tiltakozott azon híresztelés ellen, miszerint a Námesztóban (Námestovo SK) tisztázatlan körülmények között elhunyt két éves árva gyermek halálának oka zsidó rituális gyilkosság lett volna.

Sz. a főrendiház aktív tagja volt, annak munkájába több bizottság révén is bekapcsolódott (például gazdasági, pénzügyi, illetve kvótabizottság, vagyis a közösügyi költségek hozzájárulási arányának újból leendő megállapítására küldött országos bizottság). A polgári házasságról és a szabad vallásgyakorlásról szóló 1894. évi egyházpolitikai törvényjavaslatok ellen körlevélben tiltakozott, amelyet a *Magyar Állam* januári száma is közölt. Ugyanabban az évben a katolikus püspökök közül egyedül ő és Samassa vettek részt Kosuth Lajos temetésén. Az 1897-es II. autonómia kongresszuson a püspöki kar őt bízta meg álláspontjának emlékiratba foglalásával és előterjesztésével. Az 1900-as jubileumi évben nagy római zárandokúton vett részt. Ugyanabban az évben Steiner Fülöp váratlan halála után átvette a Szent László Társulat vezetését. A romániai és bukovinai magyarok segítésére helyezte a hangsúlyt, továbbá ő küldött először papokat a Tengerentúlra a Magyarországról kivándoroltak pasztorációjának elősegítésére. Emellett tagja volt az amerikai diaszpórák lelki gondozására nyolc magyarországi püspökből alakult bizottságnak, amelynek egyben az ügyvivői szerepét is betöltötte.

1901-ben a budapesti egyetem tiszteletbeli teológiai doktorrá avatta, 1903-ban valóságos belső titkos tanácsosi címet adományozta neki az uralkodó, valamint ugyanebben az évben a Vallás- és Tanulmányi Alap felügyelő bizottságának tagja lett. Wlassics Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter (1895–1903) kabinetelőterjesztése szerint a kormány szorgalmazta az akkor 57 éves Sz. áthelyezését a jobban dotált nagyváradi püspöki székhelyre, mellyel a hercegprímás is egyetértett. Az előterjesztés szerint Sz. az egyházmegyét 12 évig „éppannyira egyházi, mint amennyire hazafias szellemben” kormányozta, melynek során figyelmet szentelt a papképzésre és „a szigorú egyházi fegyelemre”. Az autonómia mozgalomban, a Szent László Társulatban, valamint a külföldi lelkigondozás megszervezé-

sében való részvételével „odaadóan szolgálta a közérdeket”. Ennek megfelelően nagyváradi püspökként „több anyagi lehetősége lesz majd a jótékonyság gyakorlására”. A király 1903. május 10-én nevezte ki, a pápai megerősítésre a június 27-i konzisztóriumon került sor. Székfoglalóját és programadó beszédét 1903. október 8-án tartotta.

Nagyváradra történő áthelyezése a Szent László Társulat jelentős kezdeményezéseinek időszakára esett. Az elnöki posztot betöltő Sz. megbízásából 1904-ben Várady L. Árpád – a Társulat későbbi elnöke –, Bukovinába utazott, hogy felmérje az ottani öt magyar faluban (Hadikfalva/Dornești RO, Istensegíts/Țibeni RO, Fogadjisten/Iacobesti RO, Józseffalva/Vornicenii Mici RO, Andrásfalva/Mănești RO) lakó magyarság helyzetét. Sz. felvetette áttelepítésüket az anyaországba, ahol Bihar vármegyében, a nagyváradi püspökség területén akarta letelepíteni őket. E célból a kormánnyal is hosszas tárgyalásokat folytatott, melyek azonban Sz. korai halála miatt hirtelen megszakadtak. A terv csak 1941-ben valósult meg.

Nagyváradi egyházkormányzása során előző egyházmegyéjéhez hasonló irányt képviselt, és folytatta a helyben már megkezdett intézkedéseket. Jelentős anyagi támogatással lehetővé tette a tanítóképző megalapításának befejezését. Az újranyitott intézményben új tanítási módszerek mentén folyt az oktatás. Körleveleiben a katolikus sajtó és könyvkiadás – különösen a Szent István Társulat – pártolására buzdított. 1907-ben elhatározta a papi nyugdíj újraszabályozását, amelynek a kidolgozására központi bizottságot állított fel és megvitatására novemberben egyházmegyei tanácskozást tartott, amelyen az esperesek, kerületenként a papság egy-egy képviselője, valamint a nem lelkészkedő papság két képviselője vettek részt. Ezt követően 1908-ban körlevél útján hirdette ki az új nyugdíj szabályzatot. A nyugdíjas papság – egyelőre két fő – lakásának biztosítására a szeminárium épületének kibővítését tervezte, amelyet azonban már nem tudott véghezvinni.

Sz. gyakran mozgott előkelő és főnemesi körökben, így rendszeresen szerepelt a monarchia társadalmi lapjaiban. 1897-ben ő adta össze a befolyásos Apponyi Albert politikust és Clotilde Mensdorff-Pouilly-Dietrichsteint Bécsben, 1904-ben ő keresztelte a budai várban József Ágost főherceg újszülött fiát. Bár Sz. a kultuszminiszter megítélése szerint akkoriban a „legjobb férfikorban” volt, egészségi állapota nagyváradi hivatalba lépése után nem sokkal drasztikusan megromlott. 1904 húsvétján szélütést kapott, ősszel pedig a nyaka és a szemhéja lebénult. Az orvosok idegsorvadást állapítottak meg nála, amire Sz.

külföldi üdülőhelyeken keresett gyógyulást. Hogy el tudja látni az egyházmegye kormányzását, 1906-ban segédpüspököt kapott maga mellé Fetser Antal személyében, akit 1907-ben általános helynökké nevezett ki és akire egyre több vezetési feladatot bízott. 1908. augusztus 8-án, a svájci St. Moritzban töltött gyógykezelés alkalmával ismét szélütés érte, és még aznap este elhunyt. Holttestét Nagyváradra szállították, ahol augusztus 14-én temették el. Az ünnepélyes requiemet Sz. egykori mestere, Samassa József egri érsek celebrálta. A temetésen részt vett Sz. két fivére, Szmrecsányi Lajos egri segédpüspök és Szmrecsányi György parlamenti képviselő is. 17-én, végakaratának megfelelően szülőhelyén, Sárosdarócon, a családi sírboltban helyezték örök nyugalomra; a szertartást Fischer-Colbrie kassai püspök végezte. Sz. nem hagyott hátra végrendeletet. Halála után több évig Fetser püspök mint káptalani helynök kormányozta az egyházmegyét.

• *Források:* NRKEL Püspöki körlevelek 1903–1908; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Publico-ecclesiastice, 163, 171; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiastice, Dioecezana, 958, 959; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Das Vaterland* 12. 4. 1894 és 28. 7. 1900; *Agrarier Zeitung* 2. 3. 1897; *Prager Tagblatt* 23. 12. 1899; *Deutsches Volksblatt* 25. 1. 1900; *Sport und Salon* 1. 3. 1902, 3. 4. 1903, 26. 3. 1904, 9. 7. 1904; *Katolícke noviny* 24 (1891), 192; *Katolícke noviny*, 14 (1898), 112; *Alkotmány* 1908, 191; *Alkotmány* 1908. 8. 11. (1–2); *Budapesti Hírlap* 1903. 5. 12 (1–2); VETÉSI, *Az új váradi püspök*; ASRS AA.EE.SS. Periodo I, Austria, pos. 828, fasc. 366; ASRS AA.EE.SS. Periodo II, pos. 840, fasc. 390; *Schem. Agrien. 1863–1891*; *Schem. Scepusien. 1913*, 137. • *Irodalom:* IVAN CHALUPECKÝ, s.v. *Szmrecsányi, Pavol*, LKKOS, 1298; CSÁKY, *Kulturkampf*; HC VIII, 359, 504; HRADSKÝ, *Initia progressus*, 560, 578, 588–589; MAKKAJ BÉLA: *Magyarság-gondozás Bukovinában*, Kisebbségkutatás 9 (2000) 3: 446–477; NAGY, *Régi nevek*, 31–36; N. N., *Radostný ples k uvítaniu Pavla Szmrecsányiho, biskupa*, Pútník Svätého Vojtecha X (1897) 10. sz.; SBS V, 303; *Schem. Scepusien. 1901*, 5; STURM, 1892–1897, 27; STURM, 1897–1901, 29; STURM, 1901–1906, 29; STURM, 1905–1910, 28; SZEMES JÓZSEF, *A Szent László Társulat Története 1861–1941*, Veszprém 1942, 60–63, 66; SZERENCS JÁNOS (szerk.), *A főrendiház évkönyve I*, Budapest 1900, 147, 195, 196, *A főrendiház évkönyve II*, Budapest 1902, 44, 105, 111, 114, *A főrendiház évkönyve III*, Budapest 1907, 36, 50; VÉGHSEŐ TAMÁS–KATKÓ MÁRTON ÁRON (szerk.), *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez*, 1. kötet 1778–1905, Nyíregyháza 2014; ZUBKO, *Spíšskí biskupi*, 38–40.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 446–450.

TÓTH KRISZTINA

III.5.9. PÁRVY SÁNDOR, KIS-KÓNYAI (1848–1919)

Szepes, 1904. szeptember 11. – 1919. március 24.

P. 1848. szeptember 30-án született Gyöngyösön, nemesi családba. A gimnáziumot szülővárosában kezdte, majd Egerben folytatta, ahol 1865-ben belépett a szemináriumba. Egerben végezte a filozófiát, majd a *Pazmaneum* növendékeként teológiát tanult Bécsben. 1871. október 8-án szentelték pappá, majd egy ideig káplán volt Mátraballán (Heves vármegye). 1872-ben az egri szeminárium tanulmányi előjárója volt, majd novemberben belépett a bécsi *Augustineumba*, hogy a bécsi egyetemen dogmatikai továbbképzésen vegyen részt. Miután sikeresen letette az egyetemen dogmatika szigorlatát, az *Augustineumból* 1873. július 12-én távozott. Miután megvédte értekezését a 15–16. századi humanizmusról és annak a kor teológiájához való viszonyáról, 1875. május 15-én a bécsi egyetemen teológiai doktorátust szerzett. Még ugyanabban az évben Egerben érseki jegyző és levéltáros, valamint Samassa érsek második, majd hat évvel később első titkára lett. 1888-ban elnyerte a Szent Egyedről (*prope Felnémeth*) nevezett apáti címet, és ugyanabban az évben tiszteletbeli kanonokká nevezték ki. 1891-ben az egri érseki hivatal irodaigazgatója lett, majd 1892-ben meghívást kapott az érseki káptalanba. Samassa érsek később oldalkanonokjává tette meg. 1901-ben az egri érseki líceum jogi karának igazgatója lett. Az intézmény számára 1903-ban tápintézetet (*Alumneum*) és menzát (*Mensa Academica*) létesített. Ugyanabban az évben XIII. Leó pápa mint carpasiai (Ciprus) választott püspököt egri segédpüspökké nevezte ki. Szentelését Samassa érsek végezte 1903. április 19-én.

Szmrecsányi Pál szepesi püspök Nagyváradra helyezése kapcsán a magyar kormány P-t javasolta hivatali utódjának. Berzeviczy Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter (1903–1905) felségelőterjesztésében P. mellett mindenekelőtt vezetői képességét, az egyházjogban való jártasságát, jótékonyágát és mérsékelt politikai irányultságát hozta fel. Ennek megfelelően P-t „a lakosságot összetartó, jótékony, buzgó egyházi gondoskodása” alapján különösen alkalmasnak tartotta a szepesi egyházmegye vezetésére, „amelyet az Amerikába történő kivándorlás az összes országrész közül a leginkább sújt”. Az uralkodó P-t 1904. április 6-án szepesi püspökké nevezte ki; a kánoni megerősítésre 1904. június 25-én került sor. Ünnepeyes beiktatása 1904. szept-

tember 11-én zajlott, jelmondata a *Fide et caritate* volt. A magyarlakta vidékről származó P. nyelvileg nem volt felkészülve a szlovák többségű egyházmegye igazgatására, ami kezdettől fogva konfliktusokhoz vezetett. Vélhetően a hiányzó nyelvtudás volt az oka annak, hogy a Szentszék sokáig ellenezte kinevezését. Tekintettel az egyházmegye nehéz szociális helyzetére, P. a beiktatási ünnepséget – amelyen Csáky Albin személyében a Felsőház elnöke is részt vett – az egyházi szertartásra korlátozta, és 10 ezer koronát adományozott Szepes, Liptó és Árva vármegye szegényeinek. Programadó székfoglaló beszédét latinul tartotta. P. közeli munkatársa Martin Kheberich (1869–1951) szepességi pap volt, aki korábban a Csáky családnál volt nevelő. P-t kezdetben titkárként, majd oldalkanonokként és püspöki helynökként szolgált, és utazásaira is elkísérte.

P. nyilvánvalóan a politikai vezetés jelöltje volt, amellyel jó összeköttetései voltak. Már egri működése, majd püspöksége alatt is bekapcsolódott az egyházi autonómiáért folytatott több éves tárgyalásokba és támogatta e törekvést többek között az 1897–1902. évi autonómia kongresszuson és Apponyi Albert 1917-es autonómiai törvényjavaslata idején. A politikában Tisza István és Wekerle Sándor Szabadelvű Pártjának irányzatát követte, beleértve az iskolák magyarosítására vonatkozó politikát. Ennek megfelelően elzárkózott az 1895-ben alapított Katolikus Néppárttól, amelynek soraiban kezdetben konzervatív szlovákok és magyarok is megtalálhatók voltak. Amikor a párt 1904-ben programjába felvette a szlovák nacionalizmus visszaszorítását, szlovák nyelvű szóvivői saját Szlovák Néppártot alapítottak, amelyet P. határozottan elutasított. A párt élén jelentős szepesi egyháziak álltak Szkicsák (Skyčák) Ferenc námesztói (Námestovo SK) képviselő és Hlinka András rózsahegy-i (Ružomberok SK) pap személyében; utóbbi a párt alapítója és éveken át elnöke volt. P. Hlinkát az 1906. áprilisi választások során kifejtett aktív politikai tevékenységéért felfüggesztette *ab officio et ab ordine*, az egyházi bíróság pedig egy év kilenc hónap börtönre ítélte. Az ellentétek Hlinka szülőfaluja, Csernova (Černová SK) templomának 1907. októberi szentelése alkalmával tragédiába torkolltak. Amikor a résztvevők azon – kánonjogilag helytálló – püspöki rendelet ellen tüntettek, amely szerint a felfüggesztett Hlinka helyett Kurimsky Antal szlovák nyelvű kanonok végezze a szentelést, a csendőrök előzetes figyelmeztetés nélkül tüzet nyitottak. Ennek következtében tizenötén meghaltak és nyolcvanan – többen súlyosan – megsebesültek. A vita lecsendesedéséhez hozzájárult, hogy Ferenc Ferdinánd

trónörökös Hlinka érdekében közbenjárt Andreas Frühwirth müncheni nunciusnál (1907–1916), és vele összeköttetésben álló személyeken keresztül közvetlenül a pápai Államtitkárságnál. Maga Hlinka is fellebbezett Rómába és bebizonyította, hogy P. valójában figyelmen kívül hagyta a Konzisztoriális Kongregáció 1896. május 30-i dekrétumát. Eszerint ugyanis a magyarországi püspököknek tilos nem magyarul területeken magyar nyelvű hitoktatást és prédikációt elrendelniük. Mindezek után a Hlinka elleni eljárást 1909-ben felfüggesztették és P-t felszólították, hogy sajátítsa el a szlovák nyelvet és Hlinkát helyezze vissza hivatalába. Másrészt P. ugyanabban az évben egy felségfolyamodványban kieszközölte, hogy az ezt követő perben elítélt 44 személy kegyelmet kapjon – köztük Hlinka lánytestvére is. Hlinka alapvetően lojális maradt és 1911-ben egy bérmlás alkalmával segédkezett főpásztorának.

A kiélezett helyzet miatt P. működésének kritikus sajtóvisszhangja volt, ami kiterjedt a Monarchia nyugati felére is. A katolikus-konzervatív *Das Vaterland* című lap már 1906-ban kifogásolta, hogy P. Rákóczi holttestének hazahozatala alkalmából pásztorlevelet bocsátott ki és a kassai újratemetés napjára rekviemet és minden templomban harangszót rendelt el. Hlinka esetében a német nyelvű katolikus sajtó azt kritizálta, hogy P. nem tartotta tiszteletben a csernovai egyházközségnek a pap bemutatására (jelölésre) vonatkozó jogát, amelyhez pedig a templom birtokosaként joga lett volna. Egyúttal figyelmeztetett, hogy a tengerentúli szlovák diaszpóra szociáldemokrata erői kihasználták a vitát, és Morvaországon keresztül egyházellenes röpiratokat csempésztek a régióba. 1908-ban rágalmazási perbe keverték P-t, miután erkölcsi okból megfegyelmezett egy klerikust, az esetet az egyházzal szemben kritikus sajtó a pikáns részletekbe menően megvitatta. 1909-ben a katolikus sajtó Tomának Flórián káplán esetével foglalkozott, akit P. nemzeti elkötelezettsége miatt hivatalától és jövedelmétől megfosztott. Tomának ezután Rómához fellebbezett, azonban a magyar hatóságok az egyházi előírások ellenére kiutasították Liptószentmiklósról (Liptovský Mikuláš SK). A katolikus sajtó azonban 1910-ben védelmébe vette P-t, amikor az az általános paphiányra hivatkozva politikai irányultságtól függetlenül megtiltotta a klérusnak a politikai aktivitást. Ez az érintett papoknak alkalmat adott a sajtótámadásra. Amikor P. 1909-ben a nagyváradi püspöki székház várományosának számított, a keresztényszociális *Reichspost* sovínizmussal vádolta és kétségbe vonta egyházi érdemeit. P. a bulvársajtó egyik

leggyakoribb püspök-szereplője volt: eszerint fogadásokon vett részt, főnemesi vagy kormánykörökben egyházi cselekményeket vezetett, például Ferdinánd bolgár király három kisebbik gyermekét ő bérmalta 1911-ben, 1912-ben pedig ő szentelte be az 1890-es évekbeli kultúrharcban elhíresült Csáky Albin korábbi vallás- és közoktatásügyi miniszter holttestét.

Messzemenően elismerték P-nek a szeminárium és a szepesi káptalan tanítóképzője ügyében tett intézkedéseit. Utóbbi rendelkezésére bocsátott egy külön épületet, Szepesváralján (Spišské Podhradie SK) pedig gyakorlóiskolát létesített. Gondoskodott a szemináriumban folyó oktatás alapos újjaszervezéséről; a teológiai képzést négy évben szabta meg. Ezen felül a római előírásoknak megfelelően beépítette az oktatásba a katolikus egyház társadalmi tanítását és a gregorián éneket. Legalább heti egy órában továbbra is tanították a szlovák nyelvet. P. körlevélben ajánlotta hívei figyelmébe különféle magyar és szlovák nyelvű katolikus lapokat, például a Vojtaššák János nagyfalui (Veličná SK) pap, P. hivatali utódja által kiadott, *Kráľovná sv. ruženca* (Rózsafűzér Királynéja) és *Sv. Rodina* (Szent Család) című folyóiratokat, továbbá a nagyszombati jezsuiták által terjesztett *Posol Božského Srdca* (Jézus Szívének Követe), illetve a *Listy sv. Antona* (Szent Antal Levelei) című lapokat. A szlovák nyelvű könyvektől azonban elzárkózott; ezek közül csupán néhány szigorúan vallásos témájút engedélyezett. P. irodalmi tevékenységéről is ismert; a magyar irodalomtörténet máig rangos költőként tartja számon. Fiatal korától kezdve írt verseket; bécsi időszakában írta azt az ismert magyar nyelvű költeményét, amelyet Gizella főhercegnőnek ajánlott eljegyzése alkalmából. Egri tartózkodása során irodalmi egyesületet hívott életre, egyre többet foglalkozott egyháztörténeti témákkal, és közleményeket írt magyar katolikus, valamint kulturális folyóiratokba (például a *Katolikus Néplap*ba és a *Katolikus Szemlé*be). A budapesti teológiai kar testületének és a Szent István Társulat irodalmi osztályának tagja volt. 1896-ban a Szent István-napi budapesti millenniumi ünnepségen ő mondta az ünnepi szentbeszédet.

A nyarakat 1913-ig rendszeresen Karlsbadban töltötte. 1914 októberében az egyházellenes sajtóban szemére vetették, hogy az előrenyomuló orosz csapatok elől Boromisza szatmári püspökkel és a két egyházmegye számos kanonokjával Budapestre menekült. P. egyik utolsó nyilvános fellépése az 1915. októberi budapesti püspökkari konferencián való részvétele volt, ami többek között a harangok háborús célra történő átengedésével és a harma-

dik hadikölcsönnel foglalkozott. Tárgyaltak egy egyházzenei iskola felállításáról és az amerikai püspököknek a magyar püspöki kar által „az amerikai magyarok egységes lelkipásztori szolgálata” tárgyában írt levelére adott válaszáról is. A több állami renddel kitüntetett P. ekkoriban egyre több egészségi problémával küzdött, és már csak korlátozottan tudta ellátni hivatali feladatait. Kérésére 1915-ben közeli munkatársa, Kheberich Márton személyében sabratai címmel utódlási joggal felruházott segédpüspököt kapott maga mellé. P. 1916. február 20-án szentelte fel a budapesti Egyetemi templomban. P. 1915-ben és 1916-ban, második és harmadik hadikölcsön gyanánt 600 ezer–600 ezer koronát jegyzett. Még a világháború alatt is rendszeresen küldött péterfilléreket Rómába, amelyek összegét valószínűleg saját jövedelméből jelentősen megnövelte (például 1906-ban és 1914-ben 8000–8000, 1915-ben 10 ezer korona).

P. 1918 októberében Budapestre távozott gyógykezelés céljából. Kheberichet megyéspüspöki jogokkal felruházott adminisztrátorrá tette meg. 1918. október 15-én a magyar kormány megbízottja lemondásáról tárgyalt vele, mivel a lakosság vele szembeni lojalitása nem tűnt biztosítottnak. P. 1919. március 24-én, 71 évesen halt meg Budapesten. A Kerepesi úti temetőben helyezték örök nyugalomra. Halála után a keresztényszocialista *Reichspost* azt állította, hogy „ő volt a fő vétkes abban, hogy a magyarországi szlovákok ellenzéki törekvései elharapódtak”. A szepesi káptalan az előírt határidőn belül Kheberichet választotta káptalani helynöknek, akit azonban mint elmagyarosodott németet és P. segédpüspökét a prágai kormány nem ismert el, és erőteljes nyomásra néhány nap után visszalépett hivatalából. P. földi maradványait 1977-ben a budapesti Egyetemi templom sírboltjába helyezték át.

• *Művei: De ortu et evolutione sic dicti humanismi sive de cultoribus literarum humanarum saeculis XV. et XVI. eorumque relatione ad rheologiam ecclesiasticam et ad molimina reformatorum sae. XVI., Dissertatio inauguralis*, Wien 1875; *A lelkeszi congrua ügye és a püspöki kar*, h. n. 1893; *Észrevételek a tanítórendeknek a congruáról szóló memorandumára*, Eger 1894; *Egyházi beszéd, melyet 1894. év utolsó estéjén az egri főtemplomban mondott Párvy Sándor*, h. n. 1895; *Egyházi szózat, melyet Magyarország ezeréves fennállásának egyházi megünneplése alkalmából az egri főtemplomban mondott Párvy Sándor*, Eger 1896; *Egyházi beszéd melyet Szent István [...], Eger 1896; Dr. Alexander Párvy veriacim spišského biskupstva požebnanie a pozdravenie v Pánu*, h. n. 1904; *Istennek, aki a szeretet [...]* [Körlevél a szepesi egyházmegye híveihez], Eger 1904; *Oratio, quam Alexander Párvy [...] episcopus Scepusiensis [...] quum regimen suae*

Dioeceses [...] capesseret ad clerum dioecesanum habuit, Agriae 1904; *Dvaja bratia Sivoňovci*, h. n. 1911. • *Források*: ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Das Vaterland* 14. 9. 1904, 15. 10. 1906, 13. 9. 1909; 28. 9., 2. 10., 5. 10. 1910; *Salzburger Chronik* 6. 11. 1907, 18. 6. 1909; *Reichspost* 10. 2., 29. 4. 1909, 26. 3. 1919; *Arbeiterwille* 2. 10. 1908, 16. 10. 1914; *Allgemeiner Tiroler Anzeiger* 29. 9. 1910; *Sport und Salon* 23. 9. 1911; *Pester Lloyd* 27. 10. 1915; *Wiener Zeitung* 15. 12. 1918; *Egri Egyházmegyei Közlöny* 1904, 66–69, 1919, 56. • *Irodalom*: BOROVSKÝ, *Heves vármegye*, 394; IVAN CHALUPECKÝ, s.v. *Párvy, Alexander de Kiskónya*, LKKOS, 1050–1051; *Encyklopédia Slovenska IV*, 278; FAZEKAS, *Abécsi Pázmáneum... hallgatói*; GOTTSMANN, *Katholizismen*; HC VIII, 184; HRABOVEC, *Der Heilige Stuhl*; LUBOSLAV HROMJÁK, *La Santa Sede e la questione slovacca durante il pontificato di Leone XIII e di Pio X (1878–1914)*, Roma 2007, 76–119; LUBOSLAV HROMJÁK, *Analýza vzťahu Alexandra Párvyho a Andreja Hlinku*, Róbert Letz–Peter Mulík (szerk.), *Pohľad na osobnosť Andreja Hlinku*, Martin 2009, 61–81; KONCZ, *Egri*, 193–195; PUSKÁS MIKLÓS, *Egri egyházmegyes író papok*, Eger 1980, 87; SALACZ, *Egyház és állam*, 139–140; SALACZ GÁBOR, *A Magyar Katolikus Egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975; SBS IV, 400; *Schem. Scepusien.* 2005, 13; SZINNYEI, X, 426–428; TENGELY ADRIENN, *Adalékok az 1918–1919-es polgári demokrácia vidéki történetéhez. A szepesi római katolikus egyházmegye eseményei az őszirózsás forradalom és a cseh megszállás között*, Kutatási Füzetek. PTE Történelem Doktori Program Sorozata 12 (2005) 388–397; ZUBKO, *Spišskí biskupi*, 40–42.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 585–590.

LUBOSLAV HROMJÁK–RUPERT KLIEBER szócikkét

fordította: SZIRTES ZSÓFIA

lektorálta: TENGELY ADRIENN

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
EFL	Egri Főegyházmegyei Levéltár (Eger)
MNL HVL	Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára (Eger)
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
ÖStA HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (Bécs/ Wien)

KLIEBER, *Bischofslexikon*

Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repositorium/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. Samassa József szepesi püspök (1871–1873), majd egri érsek

2. Szemere Pál szegedi püspök (1892–1903)

3. Párty Sándor székesi püspök (1904–1919)

